

KRÓTKI ZARYS HISTORII SPOŁECZNEGO RUCHU EKONOMISTÓW I POLSKIEGO TOWARZYSTWA EKONOMICZNEGO

1. POCZĄTKI I ROZWÓJ SPOŁECZNEGO RUCHU NAUKOWEGO EKONOMISTÓW NA ZIEMIACH POLSKICH

Początki ruchu ekonomicznego na ziemiach polskich istniały prawdopodobnie już w okresie funkcjonowania pradawnych szlaków handlowych, w tym szlaków bursztynowych. O ruchu naukowym można też mówić w średniowieczu i odrodzeniu – szczególnie na podstawie prac M. Kopernika. Społeczny ruch ekonomiczny powstał jednak znacznie później – zwłaszcza w formach zorganizowanych. Proces kształtowania form organizacyjnych społecznego ruchu ekonomicznego w naszym kraju, w tym ruchu naukowego ekonomistów jest jednak – jak zwykle – uwarunkowany przez czas, okoliczności i stan kultury narodowej. Na przełomie XVIII/XIX wieku znana już była ekonomia klasyczna, przy czym w czasie, gdy Europa przygotowywała się do rewolucji przemysłowej XIX wieku nasz kraj nie miał swojego państwa.

W tych okolicznościach idea „pracy od podstaw” – w tym społecznej edukacji ekonomicznej – rozwinęła się w strategię walki o niepodległość i konkurencyjność polskich gospodarstw. Dziś można już stwierdzić, że **społeczny ruch ekonomiczny po utracie niepodległości stworzył wystarczające podstawy do przyszłych sukcesów w walce o niepodległość i efektywność gospodarowania.**

Teza ta znajduje potwierdzenie w wynikach badań historycznych PTE¹.

Zanim jednak społeczny ruch naukowy ekonomistów wyodrębnił się organizacyjnie, można jego początki odnaleźć w tematyce pracy naukowych towarzystw regionalnych². Mimo możliwości prostego wykorzystania w tej części opracowania wyników badań Janiny i Tadeusza Orłowskich³ warto podkreślić, że historia myśli ekonomicznej również uznaje ten okres za szczególnie ważny. Wiek XIX był bowiem okresem szybkiego rozwoju gospodarki – zwłaszcza przemysłu i następnie bankowości – tak, że w działalności tych towarzystw zapotrzebowania na dyskusje i badania ekonomiczne było też konsekwencją tego procesu.

W zaborze pruskim już w 1802 r. powstało Towarzystwo Ekonomiczne Międzyrzeckie w Międzychodzie⁴, którego zainteresowania dotyczyły głównie poprawy gospodarki rolnej. W 1828 roku próbowano też, ale bez pozytywnego skutku, zalegalizować Towarzystwo Przyjaciół Rolnictwa, Przemysłu i Oświaty⁵. W latach trzydziestych XIX wieku rozwinęły się w poznańskim społeczne organizacje zwane kasynami, a najszerszą działalność prowadziło Kasyno Gostyńskie (1835-1846), w którym istniał Wydział dla Popierania Przemysłu i Rolnictwa⁶. W Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk istniał też wtedy Wydział Nauk Ekonomicznych i Statystycznych, który swą działalność – z małymi przerwami – prowadził aż do I wojny światowej.

¹ Historia myśli ekonomicznej nie eksponuje roli organizacji zawodowych ekonomistów, koncentrując się na najwybitniejszych postaciach tamtego okresu. Przykładowo – w jednym z najstarszych – Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauki – działali tacy wybitni znawcy problematyki gospodarczej, jak: fizjokrata Joachim Chreptowicz, organizator polskiego przemysłu Stanisław Staszic - od 1808 do 1826 r. Prezes tego Towarzystwa - czy też czołowy przedstawiciel polskiej myśli ekonomicznej w okresie Królestwa Polskiego, profesor ekonomii politycznej Uniwersytetu Warszawskiego hrabia Fryderyk Skarbek. Podstawowe zestawienie wyników już przeprowadzonych badań tego okresu znajduje się m.in. w sprawozdaniach władz PTE oraz w wydawnictwie Janiny i Tadeusza Orłowskich pt. *Zarys Historii PTE*, PTE, Warszawa 1987.

² Mam na uwadze ruch na bazie wyodrębnionej wiedzy ekonomicznej, a nie początki polskiej myśli ekonomicznej, którą należałoby odnieść co najmniej do Jana Ostroroga i jego pracy „Monumentum pro Reipublicae Ordinatione” (1475 r.); patrz: E. Lipiński, *Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej*, PWN, Warszawa 1956, s. 9-27.

³ Orłowski J. i T. – op. cit.

⁴ J. Wąsicki: *Towarzystwo Ekonomiczne Międzyrzeckie w Prusach Południowych w 1802 roku*, „Przegląd Zachodni 1953”, nr 1-3, s. 282-248.

⁵ Z. Zakrzewski, *Towarzystwa ekonomiczne w Wielkopolsce*, op. cit., s. 247-248.

⁶ Tamże.

W zaborze austriackim – mimo biedy i zacofania w Galicji - polski ruch naukowy rozwijał się początkowo wolniej, ale w sumie najbardziej pomyślnie. Obok znanej działalności **Towarzystwa Naukowego Krakowskiego** powstało w 1867 roku **Towarzystwo Prawnicze i Ekonomiczne**. Celem jego było „kształcenie i rozwijanie prawoznawstwa oraz nauk ekonomiczno-społecznych w teorii i praktyce”⁷. Mimo, że w pracach Towarzystwa przeważała tematyka prawnicza, ekonomiści odgrywali znaczącą rolę⁸. **Polskie Towarzystwo Handlowo-Geograficzne we Lwowie**, założono w 1894 r. w celu popierania handlu i zbierania informacji ekonomicznych o krajach, do których kierowała się polska emigracja.

Na terenie zaboru rosyjskiego upadek powstania styczniowego stworzył skomplikowaną sytuację, przy czym klęska powstania styczniowego i akt uwłaszczenia chłopów z 1864 r. przyspieszyły proces kształtowania się stosunków kapitalistycznych. Ponadto – za pośrednictwem środowisk Warszawy - szybki rozwój gospodarki europejskiej stymulował wzrost zainteresowania ekonomią przez polskich naukowców i przedsiębiorców. W szerszym ujęciu warto dodać, że niepowodzenia walk narodowyzwoleńczych spowodowały także stopniowe odchodzenie od koncepcji romantycznych zrywów zbrojnych i w konsekwencji przechodzenie do strategii pozytywistycznej, opartej na wielkopolskiej idei pracy organicznej, ale rozwijającej się również autonomicznie.

W drugiej połowie XIX wieku rozpoczęto wydawanie pierwszego polskiego czasopisma ekonomicznego „**Ekonomista**”, które propagowało koncepcję polskiego pozytywizmu⁹, Wydano też m.in. pierwszy polski przekład I tomu „Kapitału” pod redakcją S. Krusińskiego¹⁰.

Rozwój badań i publikacji spowodował, że w Warszawie ukształtowało się dość silne środowisko ekonomistów – naukowców i praktyków. Umożliwiło to powołanie w 1907 roku stowarzyszenia pod nazwą **Towarzystwo Popierania Pracy Społecznej**¹¹. Celem Towarzystwa był rozwój badań naukowych, techniczne opracowywanie danych, przygotowywanie projektów ustaw oraz dyskusje nad problemami społeczno-gospodarczymi. W roku 1910 zorganizowano pracownię naukową Towarzystwa pod nazwą Biuro Pracy Społecznej, które miało służyć pomocą naukową przedstawicielstwu polskiemu w Dumie Państwowej.

Rozwijano także działalność edukacyjną, zwłaszcza odczytową i wydawniczą. Między innymi rozpoczęto wydawanie „**Roczników Statystycznych Królestwa Polskiego**”¹². Dzięki temu w przededniu wybuchu I wojny światowej i odzyskania niepodległości społeczny ruch ekonomistów polskich zdobył znaczne doświadczenie organizacyjne zarówno w zaborze pruskim – gdzie dość prężnym był ośrodek poznański, w Galicji – gdzie istniało silne środowisko krakowskie i lwowskie, oraz po 1905 roku także w Warszawie.

Zjazdy były w okresie utraty niepodległości bardzo ważną formę społecznego ruchu ekonomistów. Obok towarzystw naukowych do umocnienia społecznego ruchu ekonomistów przyczyniły się m.in. Zjazdy Prawników i Ekonomistów¹³. Pierwsze z nich odbyły się w Galicji - 1887 r. – Kraków, 1889 r. – Lwów, lecz miały zasięg ogólnopolski. W I Zjeździe uczestniczyło około 200 osób. Referaty m.in. głosili: Witold Skar-

⁷ J. Małkowska, Towarzystwa i instytucje naukowe, popularnonaukowe, techniczne i naukę popierające, „Nauka Polska 1927”, t. 7, s. 332.

⁸ Do takich działaczy Towarzystwa należeli: Włodzimierz Czerkawski – profesor ekonomii politycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim, Stanisław Szczepanowski – ekonomista oraz działacz gospodarczy. W późniejszym okresie w Towarzystwie działał jeden z najwybitniejszych polskich ekonomistów prof. Adam Krzyżanowski

⁹ Rozwój zawodowy polskich przedsiębiorców mógł się dokonywać przede wszystkim dzięki doskonaleniu organizacji i racjonalizacji gospodarowania na podstawie rachunku ekonomicznego. W tych warunkach ważne znaczenie miało przekazywanie wiedzy ekonomicznej za pośrednictwem prasy – w tym czasopism zawodowych, nie tylko ekonomicznych. Dużą rolę, zwłaszcza w Królestwie Kongresowym, odegrała działalność popularyzatorska szerząca idee ekonomii klasycznej i jej rozwinięcia politycznego - Stanisław Krusiński, Szymon Dickstein vel Jan Młot, Ludwik Krzywicki

¹⁰ W tym okresie była to pozycja literatury ekonomicznej o podstawowym znaczeniu, gdyż wprowadzała do ekonomii nową metodę badawczą – metodę ekonomii politycznej oraz łączyła wyniki analizy ekonomicznej z analizą społeczną dając podstawy analizy procesu społeczno-gospodarczych.

¹¹ F. Bujak, Uwagi o badaniach życia społecznego i gospodarczego, „Nauka Polska 1918”, t. I, s. 337-344.

¹² T. Szturm de Sztrem, Instytut Gospodarstwa Społecznego, Warszawa 1959, s. 231.

¹³ Na temat zjazdów szerzej pisze W. Kamiński, Zjazdy Prawników i Ekonomistów Polskich 1887-1922, maszynopis, Archiwum PTE w Warszawie (dalej APTE).

żyński z poznańskiego: „O konieczności i możliwości gruntownej reformy kredytu ziemskiego” i Antoni Donimirski z Prus Królewskich: „O kolonizacji wewnętrznej”¹⁴. W II Zjeździe uczestniczyło już 320 osób z Galicji, 34 – z zaboru rosyjskiego i 15 z zaboru pruskiego i z zagranicy.

W wygłoszonych wtedy referatach mówiono o rozwoju przemysłu naftowego, polityce agrarnej, reformie prawa spadkowego w odniesieniu do własności ziemskiej itp. Po raz pierwszy w sposób kompleksowy podniesiono problem polskiej emigracji (ocena przyczyn, wybór kierunków, propozycje zorganizowania działalności gospodarczej na terenie Argentyny i Chile).

Do wybuchu I wojny światowej odbyły się jeszcze trzy Zjazdy Prawników i Ekonomistów, tj. III Zjazd w Poznaniu w 1893 r., IV Zjazd w Krakowie w 1906 r. oraz V Zjazd we Lwowie w 1912 r.

Znaczenie wymienionych wyżej zjazdów uwidocznili się w dwóch aspektach. W pierwszym – organizacyjnym, podkreślić należy takie rezultaty zjazdów jak m.in.: powołanie społecznego komitetu pomocy dla Banku Ziemskiego w Poznaniu, ankietę w sprawie emigracji, zainicjowanie wydawnictw ekonomicznych itd. W drugim – społeczno-gospodarczym, uznać trzeba duży wkład w poznanie społeczno-ekonomicznych problemów gospodarowania na terenie ziem polskich. **Umocniło się dzięki temu przekonanie, że wszystkie zabory – mimo politycznych podziałów – stanowią gospodarczą całość i mają wspólne interesy.**

Na tej bazie ukształtowało się środowisko dojrzałych ekonomistów i polityków gospodarczych, zdolnych do myślenia kategoriami potrzeb państwa i narodu. Po odzyskaniu niepodległości zjazdy były kontynuowane, przyczyniając się w coraz większym stopniu do wzrostu wiedzy i kultury ekonomicznej w społeczeństwie.

W okresie I wojny światowej działalność polskich ekonomistów była już bardziej zróżnicowana. Nowe zawody – w tym związane z rozwojem przemysłu i bankowości na ziemiach polskich zgłaszały nowe zapotrzebowanie na szkolenie i doskonalenie kwalifikacji. Część ekonomistów bezpośrednio w tym okresie korzystała z możliwości wewnątrz organizacyjnych i inicjowała nowe więzi między teorią a praktyką gospodarowania. **W procesie samoorganizacji ekonomistów przełomowe znaczenie psychologiczne miała nadzieja, że pierwsza wojna światowa przyspieszy powstanie niepodległego państwa polskiego.** Ożywienie polityczne szło w parze z aktywnością społecznego ruchu naukowego, w tym głównie ekonomicznego, przygotowującego koncepcje gospodarcze Polski niepodległej. Tylko w latach 1914-1916 opublikowano w języku polskim prawie 200 prac z dziedziny ekonomii i nauk pokrewnych¹⁵. Działały wszystkie powstałe dotychczas towarzystwa. W Krakowie – **Towarzystwo Prawnicze i Ekonomiczne** oddziałyujące na całą Galicję, a nawet na inne zabory. Rozwijała się intensywna działalność **Biura Prac Ekonomicznych przy Naczelnym Komitecie Narodowym (NKN)**¹⁶, gdzie opracowywano założenia polskiej polityki gospodarczej po wojnie.

W 1915 r. z inicjatywy NKN powstał **Instytut Ekonomiczny w Krakowie**. W zaborze pruskim kontynuował swe prace **Wydział Prawniczo-Ekonomiczny Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu**. Wzrosła również aktywność ekonomistów skupionych w ośrodkach życia polskiego poza granicami kraju (Berlin, Lozanna, Petersburg)¹⁷.

W Warszawie społeczna działalność ekonomistów skupiała się głównie w **Biurze Pracy Społecznej Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej**. W oparciu o działaczy tego Biura powstało w Warszawie 3 grudnia 1917 roku **Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich**, które podjęło działania na rzecz

¹⁴ Dobór tematyki referatów wynikał z aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej. Należy bowiem pamiętać, że od 1886 r. w wschodnich prowincjach Niemiec działała Komisja Kolonizacyjna zajmująca się wykupem ziemi z rąk polskich i osadzeniem na niej niemieckich kolonistów. W tych warunkach utrzymanie polskiego stanu posiadania w zaborze pruskim stało się jednym z ważniejszych problemów ogólnonarodowych.

¹⁵ W. Roszkowski, Społeczny ruch ekonomistów w Polsce przed rokiem 1939, PTE, Warszawa 1977, s. 25, maszynopis powielony.

¹⁶ Naczelny Komitet Narodowy powstał w 1914 roku w Krakowie jako reprezentacja stronnictw Galicji, a potem częściowo i Królestwa Polskiego. Działaczami NKN byli: J. Daszyński, W. Witos, K. Srokowski, S. Stroński, S. Kot, M. Sokolnicki, T. Starzewski. Na czele departamentu wojskowego stał W. Sikorski. Słownik historii Polski, WP, Warszawa 1969, s. 222.

¹⁷ Por. J. Zalewski, Życie naukowe polskie na obczyźnie i na kresach, „Nauka Polska 1919”, t. 2.

gospodarczych interesów Polski i rozwinęło intensywną działalność programową¹⁸. Przewidując ustąpienie okupantów¹⁹, w połowie października 1918 r. Towarzystwo opracowało i opublikowało plan najpilniejszych prac w zakresie organizacji życia społecznego i gospodarczego w odrodzonej Polsce²⁰.

Za granicami kraju, m.in. w Chicago od 1917 roku wydawać zaczęto polskie pismo przemysłowo-handlowe „Ekonomia”. Wydawcą było **Stowarzyszenie Polskich Kupców i Przemysłowców w Ameryce**, a redagował je Stanisław Jakiel. Był on jednym z organizatorów powołanego w 1918 r. już w Polsce **Akcyjnego Towarzystwa Gospodarstwa Krajowego „Ekonomia”**. Towarzystwo założyło też w Skarżysku Kamienniej fabrykę domów drewnianych i wyrobów drzewnych, a ulica przy której była fabryka do dziś nazywa się ulicą Ekonomii.

Można zatem stwierdzić, że społeczno-zawodowy ruch ekonomistów w okresie międzywojennym kształtował się pod wpływem powszechnego entuzjazmu i solidnych podstaw planowania rozwoju, stworzonych przez wieloletnią pracę organiczną w ramach społecznego ruchu ekonomicznego oraz ruchu naukowej organizacji i kierownictwa, zainicjowanego przez prof. K. Adamieckiego²¹.

Z literatury oraz z wielu materiałów źródłowych wynika²², że odzyskanie niepodległości stworzyło też nowe warunki dla rozwoju nauk społeczno-ekonomicznych i instytucjonalnych form ruchu zawodowego ekonomistów. Środowiska ekonomistów, które już w czasie I wojny światowej współuczestniczyły w wypracowaniu teoretycznych i praktycznych koncepcji integracji i rozwoju narodowej gospodarki, włączyły się teraz w budowę nowej struktury gospodarczej państwa polskiego²³.

Centrum życia społecznego i gospodarczego skupiło się w Warszawie. Umożliwiło to intensywny rozwój zapoczątkowanej w 1917 r. działalności **Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich**. W skład Towarzystwa od początku wchodził wybitni teoretycy, przedstawiciele prywatnego kapitału, działacze polityczni i wyżsi urzędnicy państwowi reprezentujący szeroką panoramę polskiego życia politycznego od konserwatystów i endecji, przez ruch katolicki, kooperatystów do socjalistów. W latach 1918-1920 w pracach Towarzystwa uczestniczyło również wielu wybitnych ekonomistów z terenu całego kraju²⁴. Po utworzeniu w większych miastach Polski ekonomicznych towarzystw regionalnych podejmowali oni działalność w swoich ośrodkach. Od początku działalności Towarzystwa istniały w nim cztery sekcje: teorii ekonomii, statystyki, polityki ekonomicznej i polityki społecznej.

W roku 1920 w miejsce zlikwidowanego Biura Pracy Społecznej²⁵ powołano **Instytut Gospodarstwa Społecznego (IGS)**, który od 1926 r. zaczął funkcjonować jako odrębne stowarzyszenie naukowe. Członkami IGS mogły być także organizacje o charakterze społecznym. Instytutem kierował początkowo W. Wakar, a następnie L. Krzywicki. IGS wydał wiele prac dotyczących gospodarki, zwłaszcza przemysłu, rolnictwa i położenia robotników i chłopów (m.in. głośne „Pamiętniki bezrobotnych”, „Pamiętniki chłopów”)²⁶.

¹⁸ Już 30 grudnia 1917 r. zorganizowano konferencję poświęconą obronie polskich interesów gospodarczych w trakcie rokowań w Brześciu Litewskim. W zebraniu, poza członkami Rady Towarzystwa, wzięli udział przedstawiciele rządu (Rady Regencyjnej) oraz reprezentanci prywatnych sfer gospodarczych. 3 lutego 1918 r. zorganizowano zebranie publiczne poświęcone popularyzacji polskiej myśli ekonomicznej. 17 lutego 1918 r. odbyło się posiedzenie zamknięte z udziałem przedstawicieli rządu i stronnictwa ludowych na temat problemów agrarnych. „Ekonomista 1918”, t. III, s. 278-303.

¹⁹ Od sierpnia 1915 r. Warszawa pozostaje pod okupacją niemiecką.

²⁰ „Ekonomista 1919”, t. II, s. 167-184.

²¹ Rolę i zasługi K. Adamieckiego bardzo trafnie ujął T. Kotarbiński we wprowadzeniu do jego książki „O nauce organizacji”, TNOiK, PWE, Warszawa 1985.

²² Głównie z podręczników i monografii na temat historii myśli ekonomicznej w Polsce.

²³ Por. W. Sierpiński, Pięćdziesięciolecie stowarzyszeń ekonomicznych w Polsce, „Ekonomista 1969”, t. I, s. 25-41.

²⁴ Por. Lista członków TEiSP, „Ekonomista 1929”, t. II, s. 218-220.

²⁵ W końcu 1919 roku doszło do konfliktu między grupą lewicową z dyrektorem Biura Włodzimierzem Wakarem na czele, a zwolennikami endecji. Doprowadziło to do zwolnienia części pracowników Biura, a następnie jego formalnej likwidacji. T. Szturm de Sztrem, op. cit., s. 233.

²⁶ Prowadził on badania ankietowe, które stały się podstawą wielu cennych prac. Działalność IGS miała charakter naukowy, odzwierciedlający głęboko życie gospodarcze i położenie ludności II Rzeczypospolitej, wywierała też poważny wpływ na rozwój

Pojawiło się również wiele nowych wydawnictw ekonomicznych. Obok „Ekonomisty” wydawanego w Warszawie wychodziły: „Przegląd Ekonomiczny” (Lwów), „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” (Poznań), „Czasopismo prawnicze i ekonomiczne” (Kraków). Towarzystwa ekonomiczne i ich czasopisma reprezentowały akademicką myśl ekonomiczną, traktując także o bieżących problemach gospodarki polskiej.

Na początku 1927 r. do TEiSP przyłączyło się **Polskie Towarzystwo Aktuariuszy**. W związku z tym powołano autonomiczną sekcję ubezpieczeniową. Umożliwiło to bliższe kontakty z instytucjami ubezpieczeniowymi, które zaczęły wspomagać finansowo działalność Towarzystwa. W 1937 r. sekcja statystyczna TEiSP wyodrębniła się w samodzielne **Polskie Towarzystwo Statystyczne**²⁷.

W Szkole Głównej Handlowej działało **Koło Ekonomistów Studentów SGH**. Organizowało ono zebrania dyskusyjne z udziałem kadry profesorskiej w dwóch sekcjach: obiegu pieniężnego i socjalizmu²⁸. W 1925 r. powstało w Warszawie **Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej**. Przyjęło ono za cel swojej działalności prowadzenie badań nad ustawodawstwem społecznym, inicjowanie naukowych opracowań problemów społecznych, utrzymywanie współpracy międzynarodowej przez uczestnictwo w pracach **Association Internationale pour le Progres Socjal w Bazylei**²⁹. Ponadto w Warszawie działało też **Towarzystwo Badań Stosunków Społeczno-Gospodarczych Ludności Żydowskiej w Polsce**³⁰.

Kolejnym ośrodkiem myśli ekonomicznej i terenem działalności stowarzyszeń ekonomistów w okresie międzywojennym był Poznań. W dużym stopniu przyczyniło się do tego otwarcie w 1919 r. Uniwersytetu Poznańskiego i związany z tym faktem przyływ kadr naukowych i gospodarczych z Galicji, Niemiec i innych krajów zachodniej Europy. **Utworzono również Wyższą Szkołę Handlową**. Rozwój środowiska ekonomicznego i wzrost jego aktywności przyczynił się do zainaugurowania w 1921 r. **Targów Poznańskich**. W roku 1920 z inicjatywy profesorów Wydziału Prawniczo-Ekonomicznego Uniwersytetu powstało **Towarzystwo Prawnicze i Ekonomiczne**. Statutowym celem Towarzystwa było popieranie nauk społecznych, ekonomicznych, prawniczych i politycznych, ich popularyzacja oraz oświetlenie zagadnień aktualnych z punktu widzenia nauki. Formami pracy były: odczyty, wykłady, wieczory dyskusyjne i referaty naukowe. W latach dwudziestych organizowano przeciętnie około 8-9 tego rodzaju spotkań rocznie³¹. Powstały również dość ekskluzywne organizacje ekonomistów, jak m.in. utworzone w 1922 r. Koło Seniorów Seminarium profesora Taylora, którego członkowie zbierali się co miesiąc na naukowych dyskusjach ekonomicznych. Koło to wydawało serię „Poznańskie Prace Ekonomiczne” pod redakcją E. Taylora³². W Uniwersytecie natomiast istniało od 1919 r. studenckie Koło Prawników i Ekonomistów³³.

W dawnej Galicji istniały dwa silne ośrodki polskiej myśli ekonomicznej – Lwów i Kraków.

W niepodległej Polsce zmniejszyła się rola Lwowa. Nadal był dużym centrum naukowym³⁴, a od roku 1921 dla ożywienia gospodarczego organizowano tam Targi Wschodnie. Jednak po likwidacji Sejmu i Wy-

i aktywizację ruchu robotniczego i ludowego, natomiast program przemian społecznych w publikacjach IGS był rysowany raczej ogólnikowo.

²⁷ Obok TEiSP istniało kilka mniejszych organizacji skupiających ekonomistów i rozwijających działalność naukową i popularyzatorską w zakresie problemów gospodarczych. W 1919 r. powstała Liga Pracy, której celem było popularyzowanie metod podnoszenia wydajności pracy oraz krzewienie zasad naukowej organizacji pracy. Zob.: J. Małkowska, op. cit., s. 264.

²⁸ „Ekonomista 1926”, t. II-III, s. 100.

²⁹ J. Małkowska, op. cit., s. 264.

³⁰ W. Roszkowski, op. cit., s. 38.

³¹ Towarzystwo uczestniczyło wraz z pozostałymi stowarzyszeniami ekonomistów w organizowaniu zjazdów prawników i ekonomistów, szczególnie gdy zjazdy odbywały się w Poznaniu (1922 i 1929 r.). Zob.: Z. Lisowski, Życie naukowe współczesnego Poznania, Poznań 1936, s. 136-153.

³² Seria obejmowała przede wszystkim prace doktorskie i habilitacyjne przygotowane na Uniwersytecie Poznańskim. Por. Z. Zakrzewski, op. cit., s. 257-258.

³³ Aktywność poznańskiego środowiska zawodowego ekonomistów wywołała potrzebę integracji rozdrobnionych form ruchu stowarzyszeniowego. W roku 1928 powstał Związek Ekonomistów, w którym w mniejszym stopniu zajmowano się działalnością naukową, spełniając raczej funkcję związku zawodowego. Tamże, s. 259.

³⁴ Funkcjonowały we Lwowie liczące się w polskiej nauce uczelnie, jak: Uniwersytet Jana Kazimierza, Politechnika i Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego.

działu Krajowego w 1920 r. zmniejszyło się polityczne znaczenie tego ośrodka. Dla podtrzymania życia umysłowego i gospodarczego podejmowano wiele inicjatyw społecznych. Do nich należało powołanie 27 lutego 1921 r. **Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie**³⁵.

Aktywność ekonomistów środowiska krakowskiego, tak znaczna w okresie przed i w czasie I wojny światowej, została wzmocniona potrzebami niepodległego państwa. Na początku 1921 r. grupa członków byłego Klubu Konserwatywnego Naczelnego Komitetu Narodowego, działacze Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego oraz naukowcy Uniwersytetu Jagiellońskiego utworzyli **Towarzystwo Ekonomiczne**³⁶. Podobnie jak w Towarzystwie lwowskim organizowano: odczyty, referaty połączone z dyskusją, ankiety, których wyniki przedkładano władzom w postaci rezolucji i materiałów, a także opracowywane projekty ustaw. Wyniki działalności publikowano w serii pod tytułem „Wydawnictwa Towarzystwa Ekonomicznego w Krakowie”. Również w krakowskim „Czasie” wydawano sporadycznie „Dodatek Ekonomiczny”.

Śląsk był następnym rejonem ruchu społeczno-naukowego ekonomistów. W ramach działającego od 1920 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku utworzono **Śląskie Koło Ekonomistów** (1926 r.). We wrześniu 1929 r. powstało również w Katowicach Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Handlowej.

W latach 1935-1939 pojawiło się jeszcze jedno silne środowisko ekonomiczne – Gdynia – w zasadzie jedyny polski port handlowy i jedno z najmłodszych miast odrodzonej po zaborach Polski. Cechą charakterystyczną tego ośrodka było posiadanie najmłodszej kadry zajmującej kierownicze stanowiska w handlu morskim, spedycji portowej, żegludze, maklerce okrętowej, gospodarce wybrzeża, rybołówstwie. W czerwcu 1935 r. powstało tam tzw. **Kolegium Ekonomistów Morskich związane z Instytutem Bałtyckim**. We wrześniu 1936 r. Kolegium stało się stowarzyszeniem zarejestrowanym pod nazwą **Morskie Kolegium Ekonomiczne**³⁷. W 1938 r. liczyło ono 43 członków. Do czasu wybuchu wojny w 1939 r. odbyło ono 84 zebrania naukowe o tematyce związanej z gospodarką morską. W 1938 r. MKE rozpoczęło wydawanie kwartalnika pod tytułem „Uprawa morza”. Pierwszym prezesem zarządu MKE był dr Tadeusz Bierowski ze Związku Armatorów Polskich w Gdyni. Od końca 1936 r. zarządowi MKE prezesował Stanisław Walewski, naczelnik Wydziału Ogólnego Urzędu Morskiego w Gdyni.

Stowarzyszenia ekonomistów powstawały także w wielu innych polskich miastach. W Lublinie działało od 1926 r. **Towarzystwo Ekonomiczne**, w Łucku na Wołyniu od 1920 r. – **Towarzystwo Prawników i Ekonomistów**, w Łodzi od 1929 r. – **Koło Byłych Słuchaczy i Absolwentów Wyższej Szkoły Nauk Społecznych i Ekonomicznych**, w Wilnie od 1923 r. – **Polskie Towarzystwo Krzewienia Wiedzy Handlowej**.

Od początku powstania odrodzonego państwa polskiego podejmowano próby zjednoczenia społeczno-zawodowego ruchu ekonomistów. Z początku rolę integrującą spełniało warszawskie **Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich**, w którego pracach uczestniczyli ekonomiści z Krakowa, Poznania, Lwowa, Lublina i Katowic. Jednak po utworzeniu oddzielnych towarzystw w poszczególnych regionach Polski, **integracyjna rola przypadła instytucji zjazdów**.

VI Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich odbył się w Warszawie w 1920 r.

Zjazd obradował w sekcjach: prawa, teorii ekonomii, polityki ekonomicznej i skarbowości. Właśnie na tym zjeździe Aleksander Szczepański zaproponował, aby stowarzyszenia ekonomiczne powstające w różnych miastach akademickich zjednoczyły się w jeden związek, który prezentowałby organom rządowym po-

³⁵ Do głównych form działalności Towarzystwa należały: odczyty, memoriały wysyłane do władz ustawodawczych i wykonawczych, publikacje członków, wydawanie własnych czasopism i książek, utrzymywanie biblioteki i czytelnicy, udział w organizowaniu zjazdów naukowych itp. Towarzystwo wydawało periodyk „Rozprawy i Sprawozdania PTE we Lwowie”. Z innych towarzystw lwowskich należy przypomnieć utworzone jeszcze w 1910 r. Towarzystwo Prawników Ukraińskich, które w swej działalności zajmowało się również problematyką gospodarczą. Zob.: W. Roszkowski, op. cit., s. 42.

³⁶ O działalności Towarzystwa szerzej pisze J. Kaliński, *Towarzystwo Ekonomiczne w Krakowie (1921-1939)*, APTE, Warszawa, maszynopis.

³⁷ Szerzej: S. Janiszewski, *Notatka dotycząca ekonomistów w Gdyni.....*, maszynopis, zbiory własne.

głądy polskiego środowiska ekonomistów, a także byłby organizatorem corocznych zjazdów³⁸. Zjazd wybrał Komitet Organizacyjny takiego związku, lecz projekt nie został zrealizowany.

Na VII Zjeździe w Poznaniu w 1922 r. powyższe idee zawarto w koncepcji organizowania odrębnych zjazdów prawników i zjazdów ekonomistów.³⁹ Projekty te też nie zostały zrealizowane. Dopiero w 1928 r. działacze warszawskiego TEiSP zorganizowali **Konferencję Porozumiewawczą Towarzystw i Instytucji Ekonomicznych**.⁴⁰ Konferencja określiła tematykę I Zjazdu Ekonomistów Polskich i powołała jego Komitet Organizacyjny. Zjazd odbył się w dniach 24-25 maja 1929 r. w Poznaniu. Powołano na nim **Stały Komitet Zjazdów Ekonomistów**.

Kryzys gospodarczy utrudnił zwołanie następnego zjazdu. Dalsze próby także nie przyniosły rezultatów - aż do wybuchu II wojny światowej i następnie w latach okupacji⁴¹.

Większość byłych działaczy brało udział w wojnie w jednostkach Wojska Polskiego, a potem znalazło się w niewoli. W latach okupacji utraciło też życie wielu wybitnych ekonomistów, m.in. Ludwik Krzywicki, Stanisław Głabiński, Adam Heydel, Ludwik Landau, Stefan Dziewulski, Zygmunt Limanowski, Antoni Szymański i inni. W okresie II wojny światowej najaktywniejsi byli ekonomiści polscy przebywający w Anglii, gdzie skupieni wokół ewakuowanego do Londynu Banku Polskiego, założyli w czerwcu 1941 r. **Stowarzyszenie Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie**⁴².

W kraju, na terenie Warszawy od 1942 r. rozwinęła działalność grupa ekonomistów pod nazwą „**Oikos**”. Inicjatorami byli Zygmunt Filipowicz i Kazimierz Secomski. Pracami „Oikos” kierował Edward Lipiński. Celem Towarzystwa było skupienie przedwojennej kadry naukowej i umożliwienie jej podejmowania badań nad gospodarką. Prowadzono również tajne nauczanie przedmiotów ekonomicznych. Ekonomie i politykę gospodarczą wykładał Edward Lipiński. W 1943 r. utworzono **Spółdzielnię Wydawniczą „Oikos”**, która zajęła się gromadzeniem i przygotowaniem do druku – po uzyskaniu wolności – ważniejszych prac ekonomicznych. Spółdzielnia sfinansowała prace Stefana Szulca nad znanym podręcznikiem statystyki. Tłumaczono również prace zachodnich ekonomistów. Spotkania członków „Oikos” odbywały się w prywatnych mieszkaniach, gdzie wygłaszano odczyty i prowadzono dyskusje. W spotkaniach tych brali udział – poza osobami wymienionymi wcześniej – Karol Brzózka, Eugeniusz Kamocki, Jerzy Massalski, Mirosław Orłowski, Konstanty Sokołowski, Tadeusz Sołowij, Stanisław Włoszczowski, Marcin Wyczałkowski i Antoni Żabko-Potopowicz. „Oikos” utrzymywał kontakty z grupą ekonomistów krakowskich prowadzących działalność konspiracyjną, którym przewodził Adam Krzyżanowski⁴³.

³⁸ „*Ekonomista 1920*”, t. I, s. 212-214.

³⁹ Miało powstać stałe Biuro Zjazdów w oparciu o współpracę z Centralnym Związkiem Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów oraz Związkiem Polskich Organizacji Rolniczych. Biuro miało podlegać Radzie Zjazdów Ekonomistów Polskich – Por. „*Ekonomista 1922*”, t. II, s. 215-216.

⁴⁰ W konferencji – poza organizatorami – udział wzięli przedstawiciele stowarzyszeń ekonomicznych z Krakowa, Lwowa, Poznania, Katowic i Wilna oraz Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen, naukowego Instytutu Emigracyjnego, Instytutu Gospodarstwa Społecznego, Głównego Urzędu Statystycznego i Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej „*Ekonomista 1928*”, t. II, s. 234-235.

⁴¹ Zawieszenie działalności towarzystw naukowych wraz z wybuchem II wojny światowej nie spowodowało zamarcia samej idei społecznego ruchu ekonomistów. Odradzał się on na emigracji i wbrew polityce okupanta odżywał w konspiracji w kraju. Zob.: W. Roszkowski, *Społeczny ruch ekonomistów w Polsce przed rokiem 1945*, maszynopis powielonym, APTE.

⁴² Wydawano własny tytuł „*Ekonomista Polski*”, gdzie publikowano materiały i opracowania dotyczące polityki gospodarczej okupanta na ziemiach polskich, koncepcje odbudowy gospodarki polskiej po wojnie i inne. Przewodniczącym Rady Stowarzyszenia Ekonomistów Polskich w Zjednoczonym Królestwie był Henryk Strasburger, a prezesem zarządu – Leon Barański. W pracach Stowarzyszenia brali udział znani działacze przedwojenni, jak: Stanisław Grabski, Stefan Królikowski, Tadeusz Brzeski, Edward Szturm de Sztrem, Ferdynand Zweig, Czesław Bobrowski, Zygmunt Karpiński i inni. Stowarzyszenie liczyło w 1942 r. 150 członków. Powstało też odrębne koło w Szkocji, w Stanach Zjednoczonych.

⁴³ Po wyzwoleniu „Oikos” kontynuował swoje prace. Wzrósł krąg uczestników spotkań, rozszerzono problematykę dyskusji. Pod względem organizacyjnym była to jednak grupa o charakterze bardziej towarzyskim – podobnie, jak w czasie okupacji. Okupacyjna działalność ekonomistów stworzyła sprzyjające warunki szybkiej odbudowy społecznego ruchu ekonomistów po wyzwoleniu. Zaledwie w kilka miesięcy po wyzwoleniu stolicy, 24 lipca 1945 r. grono ekonomistów – naukowców i działaczy gospodarczych – przystąpiło do odbudowy **Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich**. Byli to: Stanisław Antoniewski, Franciszek Dziedzic, Michał Kaczorowski, Kazimierz Kasperski, Edward Lipiński, Stefan Moszczeński, Kazimierz

Odrodzone w 1945 roku **Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich** postawiło sobie za cel: „...rozwój polskiej wiedzy ekonomicznej i statystycznej tak w dziedzinie teoretycznej, jak też i praktycznej”⁴⁴ – w szczególności przez: gromadzenie książek, działalność wydawniczą, inicjowanie badań, organizowanie instytutów badawczych, seminariów, wykładów, dyskusji, konferencji, zjazdów; prowadzenie badań naukowych i praktycznych, współpracę z pokrewnymi towarzystwami krajowymi i zagranicznymi.

Również w innych ośrodkach także dość szybko przystąpiono do tworzenia zorganizowanych form działalności naukowej i gospodarczej⁴⁵. W czerwcu 1945 r. w Katowicach przy Zarządzie Ligi Morskiej powstała Sekcja Ekonomiczna, której głównym zadaniem było badanie związków Śląska z Bałtykiem oraz możliwości wykorzystania Odry i Wisły jako arterii komunikacyjnej śródlądowej łączącej Śląsk z morzem⁴⁶. W październiku 1945 r. utworzono także **Komisję Ekonomiczną przy Instytucie Śląskim**, której przedmiotem zainteresowań był udział Śląska w życiu gospodarczym Polski⁴⁷.

Poza Warszawą i Katowicami przystąpili do pracy również ekonomiści w Krakowie, reaktywując **Towarzystwo Ekonomistów i Prawników**⁴⁸.

2. POWSTANIE POLSKIEGO TOWARZYSTWA EKONOMICZNEGO I JEGO ROZWÓJ JAKO ORGANIZACJI ELITARNEJ

Proces odradzania się społecznego ruchu ekonomistów po zakończeniu II wojny światowej przebiegał w warunkach odbudowy ze zniszczeń wojennych i nadziei na życie w pokoju⁴⁹. Przed osłabionym w wyniku wojny środowiskiem polskiej inteligencji stały zadania poważniejsze niż kiedykolwiek w przeszłości. Ich realizacja wymagała zespolenia wszystkich sił. Odnosiło się to również do środowiska ekonomistów, których społeczne organizacje odradzały się po wojnie dość szybko. Były one jednak nieliczne, słabe organizacyjnie i podobnie jak przed wojną – zdeintegrowane. Koncepcja współdziałania w procesie budowy gospodarki socjalistycznej wyzwołała potrzebę integracji ruchu ekonomicznego, budowanego z takim trudem przez prawie półtora wieku..

Powstanie PTE związane było bezpośrednio z aktywną działalnością społeczną prof. E. Lipińskiego, E. Taylora i A. Krzyżanowskiego. Idea utworzenia organizacji zrzeszającej ekonomistów z całego kraju – powstała jeszcze w okresie międzywojennym – została uwieczniona spotkaniem 21 przedstawicieli społecznego ruchu ekonomistów z Warszawy, Krakowa, Poznania, Lublina i Łodzi **w dniach 1-2 grudnia 1945 r. w Łodzi**⁵⁰.

Romaniuk, Stefan Szulc, Józef Świdrowski, Egon Vielrose, Aleksy Wakar, Stanisław Włoszczowski, Bolesław Wścieklica, Józef Zagórski, Stefan L. Zalewski, Aleksander Zawadzki, Antoni Żabko-Potopowicz. Zob. Protokół Zebrania Założycielskiego TEiSP z 24 lipca 1945 r., APTE 9/137.

⁴⁴ Statut TEiSP – tamże.

⁴⁵ Towarzystwo zamierzało poświęcić się przede wszystkim prowadzeniu działalności naukowej stosując przy tym, jak wskazuje statut, formy i środki realizowane w okresie międzywojennym. Odrodzone w tak krótkim okresie po zakończeniu działań wojennych **Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków w Warszawie** świadczy o dużej prężności środowiska ekonomistów, mimo że w wyniku świadomej polityki okupanta i działań zbrojnych polska inteligencja, w tym także środowisko ekonomistów poniosło poważne straty.

⁴⁶ Sprawozdanie z działalności Oddziału za lata 1948-1956, Katowice 1957, s. 5-12.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Piętnastolecie Oddziału Krakowskiego PTE 1946-1961, Kraków 1961, s. 7.

⁴⁹ Nadzieje te wzmocniło podpisanie 26 czerwca 1945 roku Karty Narodów Zjednoczonych.

⁵⁰ W wyniku obrad, zebrani powołali Polskie Towarzystwo Ekonomiczne – **pierwszą w historii organizację zrzeszającą ekonomistów naukowców i działaczy gospodarczych z całego kraju i przyjąć nazwę organizacji we Lwowie**. Uchwalono statut PTE oraz dokonano wyboru władz. Przewodniczącym Rady Naukowej PTE wybrano prof. A. Krzyżanowskiego, zastępcą – prof. E. Taylora, a sekretarzem – prof. E. Lipińskiego. Radą Towarzystwa uznano uczestników I Zjazdu. Prezesem ZG PTE wybrano prof. E. Lipińskiego. Zob. „Ekonomista” 1947/II kwartał, s. 129.

Pierwszy statut Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego uchwalony przez Zjazd w Łodzi określał cele, zasady organizacyjne, podstawy finansowe i teren działalności Towarzystwa⁵¹.

PTE od początku skoncentrowało wysiłki na rozwoju działalności wydawniczej, w tym na publikowaniu prac napisanych przez ekonomistów polskich w czasie okupacji, które nie ukazały się w druku, dostarczeniu wyższym uczelniom podręczników, dzieł ekonomicznych polskich i tłumaczonych oraz wydawnictwach naukowych Towarzystwa⁵². Możliwości realizacji tych zadań były skromne ze względu na nieliczne kadry ekonomistów w kraju oraz znikomą liczbę członków PTE⁵³.

W pierwszym okresie swej działalności Towarzystwo nawiązywało do przedwojennej tradycji stowarzyszeń o charakterze naukowym i dość wąskim, elitarnym składzie. Liczba członków, która w 1945 r. wynosiła 25, w następnym wzrosła do 287, a w 1951 r. – do 759. Było to jednak mniej w porównaniu do szacunkowej ogólnej liczby członków stowarzyszeń ekonomistów z okresu przedwojennego. W okresie tym dokonuje się znaczny terytorialny rozwój Towarzystwa w wyniku utworzenia oddziałów w dziewięciu województwach: Warszawa, Kraków, Poznań, Gdańsk, Lublin, Łódź, Wrocław, Katowice, Szczecin.

W oddziałach wojewódzkich rozpoczęły w tym okresie działalność sekcje naukowe grupujące ekonomistów różnych specjalności. Najczęściej występują sekcje: teorii ekonomii, polityki ekonomicznej, handlu zagranicznego, ekonomiki rolniej, ekonomiki przemysłu, statystyki, finansów, handlu, rachunkowości. Sekcje organizują przede wszystkim dyskusje naukowe i odczyty.

Pierwszym znacznym osiągnięciem PTE było wznowienie w 1947 r. wydawania „**Ekonomisty**” jako organu Towarzystwa. Również w 1947 r. przystąpiono do wydawania „Biblioteki PTE”, w ramach której opublikowano 10 tomów. Dzięki niestrudzonym wysiłkom Zarządu i pomocy finansowej władz państwowych odbudowany został **Dom Ekonomistów Polskich im. L. Krzywickiego**. W ten sposób Towarzystwo uzyskało na terenie Warszawy warunki dla szerszego rozwoju swej działalności.

W wyniku inicjatywy PTE zapoczątkowane zostały w całym środowisku ekonomicznym istotne przemiany o charakterze programowym. Poparto zasadnicze przeobrażenia, jakie dokonały się w Polsce i zaangażowała się w budowę nowego systemu społecznego i ekonomicznego. Wymagało to istotnej rekonstrukcji tez teoretycznych, rewizji wielu dawnych dogmatów i tworzenia nowych koncepcji gospodarowania w warunkach ustrojowych socjalizmu, koncepcji opartych na podstawowych założeniach teoretycznych marksizmu.

Końcowy etap tego okresu był trudny, wręcz dramatyczny.

Towarzystwo zachowując elitarno-naukowy charakter, będąc areną ścierania się tradycyjnego głównego nurtu ekonomii z nowymi teoriami wzrostu, w tym budowanych na bazie tzw. ekonomii marksistowskiej, przeżyło trudne zmiany organizacyjne i personalne, zwłaszcza gdy odsunięto od aktywnego udziału i kierowania pracami PTE wielu zasłużonych jego działaczy. Zespół kierownictwa Towarzystwa, rekrutujący się z nowych kręgów ekonomistów nadał stowarzyszeniu kierunek działalności zgodny z ówczesnymi przemianami politycznymi i ekonomicznymi⁵⁴.

⁵¹ Statut ten ogłoszono w „Ekonomiście” nr 2 z 1947 r. oryginalny tekst zawiera aneks nr 1. Natomiast listę członków założycieli – aneks nr 3.

⁵² Przyjęto, że Towarzystwo będzie rozwijać działalność w postaci: odczytów, konferencji naukowych, wydawnictw, organizowania współpracy na polu nauki i płaszczyźnie zawodowej, współpracy z pokrewnymi organizacjami krajowymi i zagranicznymi.

⁵³ W momencie powstania PTE, tzn. w 1945 r. Towarzystwo zrzeszało zaledwie 25 członków z 5 głównych wówczas ośrodków akademickich, przy czym ten stan wpływała zarówno liczebność zawodowo czynnych ekonomistów w gospodarce narodowej, jak i elitarny charakter Towarzystwa, którego członkami mogli być tylko pracownicy nauki i praktycy życia gospodarczego legitymujący się dyplomem ukończenia wyższych studiów. Do końca lat czterdziestych w PTE utrzymywał się mały stan liczebny członków. Lista członków oraz skład władz PTE ogłoszono w „Ekonomiście” nr 3,4 z 1947 r. wg stanu na 1 grudnia 1947 r. oraz „Ekonomiście” nr 4 z 1948 r. wg stanu na 1 grudnia 1948 r.

⁵⁴ Nie zmienia to faktu, że nie wykorzystano wtedy szansy integracji środowiska ekonomistów na gruncie postępowej myśli ekonomicznej i wokół historycznych zadań przemian społeczno-gospodarczych. Proces przyspieszonego uprzemysłowienia Polski w okresie Planu Sześcioletniego wysuwał nowe zadania przed ekonomistami i nauką ekonomii. W dniach 8-10 grudnia

Zjazd Ekonomistów Polskich w 1950 r. był wyrazem aktywnego udziału PTE w pracach przygotowawczych do Kongresu Nauki Polskiej, który odbył się w połowie 1951 r. W uchwale Zjazdu ekonomiści zrzeszeni w PTE podkreślili swą wolę aktywnego współuczestnictwa w procesie budowania socjalizmu w Polsce. Ponieważ na tym właśnie kierunku skoncentrowała się bieżąca praca, Towarzystwo wkroczyło na drogę szerszego oddziaływania na opinię społeczną, wyjaśniając m.in. założenia polityki ekonomicznej partii i rządu. Rozwijano też – nie zawsze oficjalnie – organiczne formy edukacji ekonomicznej społeczeństwa.

Ekonomia polityczna, znana jako tzw. „ekonomia marksowska lub marksistowska” znalazła się w centrum uwagi PTE, jako przedmiot badań i działalności praktycznej w dziedzinie społecznej edukacji ekonomicznej. Z jednej strony umożliwiło to programowanie badań naukowych, natomiast z drugiej doprowadziło do ingerencji polityki w badania naukowe, gdyż w tym czasie nasilił się również proces wulgaryzacji samej metody ekonomii politycznej i tym samym idei socjalizmu. Proces budowy podstaw koncepcyjnych polskiego modelu społecznej gospodarki rynkowej był wtedy kontynuowany elitarnie.

Dla rozwoju działalności PTE i nauk ekonomicznych w Polsce ważne znaczenie miał I Zjazd Ekonomistów⁵⁵. Postanowienia tego Zjazdu zostały wsparte uchwałą Polskiej Akademii Nauk z 2 maja 1952 r., w której sformułowano nowy zakres zadań i nowe kierunki działania PTE jako organizacji naukowej⁵⁶.

W tym drugim okresie działalności nadal dokonuje się wzrost organizacyjny i liczebny szeregów PTE. W 1952 r. jako dziesiąty w kraju powstał oddział wojewódzki w Kielcach⁵⁷. W innych miastach wojewódzkich, w których nie było jeszcze samodzielnych oddziałów, została zapoczątkowana działalność Towarzystwa w formie delegatur lub kół. W poczet członków PTE wstępowało coraz więcej praktyków, którzy wspólnie z pracownikami nauki podejmowali prace badawcze i działalność organizacyjną. Sprzyjało to ogólnemu ożywieniu ruchu ekonomicznego zarówno w ośrodkach już istniejących, jak i w tych, w których działalność ekonomistów pozostawała poza sferą ram organizacyjnych Towarzystwa. Ogólny wzrost liczebności członków stwarzał możliwości ożywienia działalności i rozszerzenia wpływów na te regiony i aglomeracje miejskie, w których dotychczas brak było warunków do powołania samodzielnych oddziałów⁵⁸. Liczba członków PTE wzrosła z 759 w 1951 r. do 2136 w 1956 r. Równocześnie liczba sekcji naukowych wzrosła z 14 do 55, a odczytów i zebrań dyskusyjnych ze 172 do 620. W strukturze członków według działów gospodarki narodowej na koniec 1956 r. dominowała oświata, nauka i kultura – 786 osób, na drugie miejsce wysunął się już przemysł – 524 osób - w 1953 r. tylko 94, na trzecim – administracja i wymiar sprawiedliwości – 371 osób, a na czwartym – instytucje finansowe i ubezpieczeniowe – 216 osób.

W latach 1955 i 1956 zapoczątkowana została działalność oddziałów Towarzystwa jako organizatora większych konferencji naukowych. Również w latach pięćdziesiątych PTE podjęło zadanie doskonalenia

1950 r. odbył się w Warszawie Ogólnopolski Zjazd Ekonomistów Polskich. Cele tego Zjazdu sformułował prof. Oskar Lange w swoim zagajeniu w sposób następujący: „*Nie jest to Zjazd czy konferencja w zwykłym tego słowa znaczeniu. Zwołany w ramach prac przygotowawczych do pierwszego Kongresu Nauki Polskiej, Zjazd ma być krokiem w kierunku wypełnienia w dziedzinie nauk ekonomicznych zadań, jakie Kongres stawia przed nauką polską*”. I dalej: „*Marksistowski program pracy naukowej trzeba realizować w sposób konkretny w doborze tematów i metod badania naukowego*”. Zob.: O. Lange, Zagajenie, „*Ekonomista*” 1951, nr 1, s. 3.

⁵⁵ W dokumentach tego zjazdu stwierdzono, że ramowy zakres działania skryształizowany na Zjeździe założycielskim w Łodzi przestał odpowiadać nowym potrzebom życia wobec zmian gospodarczych, społeczno-politycznych i kulturalnych, jakie zaszły w naszym kraju. W ślad za tym poglądem Sekcja Nauk Ekonomicznych I Kongresu Nauki Polskiej (29 czerwca – 2 lipca 1951 r.) podjęła postanowienie o zmianie koncepcji działania PTE- Zob. Stan i zadania nauk ekonomicznych w Polsce, Warszawa 1951, s. 158.

⁵⁶ Sprowadzają się one, w syntetycznym ujęciu, do rozwoju nauk ekonomicznych i upowszechniania wiedzy ekonomicznej oraz badania procesów ekonomicznych związanych z teorią i praktyką gospodarczą. Stworzyło to warunki do szerszego rozwoju działalności Towarzystwa. PTE z organizacji elitarniej stawało się organizacją coraz bardziej masową, ściślej łączącą działalność naukową z praktyką życia gospodarczego.

⁵⁷ Działalność Towarzystwa w okresie 1950-1956, s. 22, APTE 1/2 np.

⁵⁸ Po I Zjeździe Ekonomistów, PTE ukształtowało formę organizacyjną i rozbudowywało sieć oddziałów. W 1955 r. funkcjonowały one z następującą liczbą członków: Gdańsk – 140, Katowice – 221, Kielce – 141, Kraków – 58, Lublin – 59, Łódź – 224, Poznań – 175, Szczecin – 220, Warszawa – 700, Wrocław – 180- ZOB. R. Wójcicki, XXX lat działalności w systemie oświaty pozaszkolnej. PTE Zakład Szkolenia Ekonomicznego, Warszawa 1976, s. 24.

zawodowe kadr ekonomistów zatrudnionych w gospodarce narodowej, które stopniowo wykształciło się w jeden z najważniejszych kierunków działania Towarzystwa. Zapoczątkowanie tej działalności wynikało z potrzeb gospodarki narodowej – w tym zapotrzebowania na wyszkoloną i przygotowaną do samodzielnej pracy kadrę ekonomistów.

Wzrost działalności szkoleniowej wystąpił w 1953 r., zwłaszcza gdy szkolenie rozwinął Oddział PTE w Katowicach. Nieco później szkolenia rozwinęły się w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu i Łodzi. Wkrótce dla organizacyjnego ujęcia tej działalności powołano Centralę Kursów Ekonomicznych – prawdopodobnie w 1954 r.

II Zjazd Ekonomistów Polskich odbył się w czerwcu 1956 roku⁵⁹. Na tym Zjeździe, w którym uczestniczyło około 600 osób, przedyskutowano problemy stanu nauk ekonomicznych i zadań przed nimi stojących oraz sprawy związane z polityką rozwoju ekonomicznego. Zjazd zgłosił też postulat powołania Rady Ekonomicznej i Komisji Ankietowej, wypowiedział się za ustanowieniem zawodowego tytułu ekonomisty i prawną ochroną tego tytułu oraz ustaleniem nomenklatury stanowisk ekonomistów o różnym stopniu przygotowania oraz ustosunkował się do szeregu podstawowych zagadnień funkcjonowania i rozwoju gospodarki polskiej⁶⁰.

Warto przypomnieć, że przed Zjazdem czasopismo „Życie Gospodarcze” zostało zdominowane przez grupę młodych ekonomistów, głównie tzw. marksistów, którzy wydając jego pierwszy numer w nowej edycji przedłożyli Zjazdowi programowe stanowisko w dziedzinie nauk ekonomicznych, jak i koncepcji pracy PTE. W programie tym czytamy, że „*należy zaktywizować PTE; działalność PTE powinna rozwijać się w dwóch kierunkach: naukowym i zawodowym. PTE powinno bronić zawodowych interesów ekonomistów*”⁶¹. Z tej grupy młodych ekonomistów rekrutowali się w następnych latach czołowi działacze PTE.

W okresie 1956-1963 PTE przekształciło się z towarzystwa elitarnego w masową organizację społeczną ekonomistów⁶². Postulowano też stworzenie przy PTE Centralnego Ośrodka Doskonalenia Kadr Ekonomistów.

Takich konferencji i narad odbyło się kilka. Na trzeciej, która odbyła się w końcu 1960 r. w Zakładach Cegielskiego w Poznaniu omawiano problemy postępu technicznego, ale w dyskusji również znalazła odbicie kwestia rozwoju zakładowych kół PTE⁶³.

W omawianym okresie w łonie władz PTE ścierały się dwie orientacje. Jedna nadal stała na pozycjach utrzymania elitarnego charakteru Towarzystwa, druga widząc nowe zjawiska i uwarunkowania społeczne –

⁵⁹ Omawiany okres charakteryzując się organizacyjnym rozwojem PTE był jednocześnie okresem skostnienia marksistowskiej myśli ekonomicznej - co musiało się odbić ujemnie na merytorycznej działalności Towarzystwa. Miała ona w znacznym stopniu sformalizowany charakter. Na jej plus należy jednakże zaliczyć popularyzację podstaw marksistowskiej ekonomii politycznej. W połowie lat pięćdziesiątych nastąpiły pewne istotne zmiany w polityce ekonomicznej kraju. Doświadczenia pierwszej fazy intensywnej industrializacji kraju zarówno pozytywne, jak i negatywne spowodowały konieczność przestawienia gospodarki na wykorzystanie intensywnych czynników rozwoju oraz celowość dokonania pewnych zmian w metodach planowania i zarządzania gospodarką. Te zjawiska, jak również toczące się w latach 1953-1956 ożywione dyskusje nad zasadniczymi zagadnieniami teorii ekonomicznej socjalizmu, nad znaczeniem nauki ekonomii dla praktyki, nad systemem funkcjonowania gospodarki, stały się dla PTE bodźcem do szukania nowych rozwiązań w teorii i praktyce gospodarowania. W tej atmosferze przygotowywano II Zjazd Ekonomistów Polskich. Sprawozdanie z działalności PTE za 1956 r., APTE 1/2 np.

⁶⁰ Historia tego okresu jest zaprezentowana szerzej przez E. Łukawera „Z historii polskiej myśli ekonomicznej 1945-1993”, CEIRB – Wyższa Szkoła Bankowości i Zarządzania, Warszawa 1996.

⁶¹ Cyt. za M. Mieszczankowskim, Recenzja oświatowa PTE na Kielecczyźnie. maszynopis, Warszawa 1985, s. 4.

⁶² Siłą tego procesu był ruch oddolny, zwłaszcza ekonomistów pracujących w wielkich przedsiębiorstwach przemysłowych, a patronował mu zespół działaczy skupiony w „Życiu Gospodarczym”. Tygodnik ten od początku swej nowej edycji w 1956 r. stał się trybuną propagującą i forsującą powstanie i rozwój kół PTE. Przełomowe znaczenie miała w tej sprawie I Krajowa Narada Ekonomistów Przemysłu, zorganizowana w 1959 r. przez redakcję „Życia Gospodarczego” i koło PTE w Zakładach Metalowych w Skarżysku Kamiennej (woj. kieleckie). Główny referat wygłoszono pod znaczącym tytułem: „Wszędzie tam, gdzie są ekonomiści skłonni do dyskusji bądź działania, winno powstać koło ekonomistów”. Tamże, s. 5.

⁶³ Stwierdzając, że w latach 1956-1960 powstało pięćdziesiąt kół w wielkich przedsiębiorstwach przemysłowych wskazywano na brak wsparcia i koordynacji ze strony władz centralnych Towarzystwa: „... *dotychczas ZG PTE nie zdołał opracować nawet ramowego regulaminu pracy kół. Nikt nie zajmuje się w ZG PTE koordynacją ich działania*”. Por. „Życie Gospodarcze” nr 50, 1960 r.

sprzyjała rozwojowi masowego ruchu ekonomistów. Ta druga tendencja, bardziej zgodna z realiami rzeczywistości musiała zwyciężyć. Jej ukoronowaniem był apel Prezesa Towarzystwa prof. Edwarda Lipińskiego z 25 lutego 1963 r. „*Do ekonomistów*” proklamujący przekształcenie PTE w organizację masową i zakładającą, że podstawowymi jednostkami organizacji powinny być koła zakładowe - terenowe i środowiskowe⁶⁴.

W dokumentach tych PTE stawia zadania zgrupowania w swych szeregach szerokich kręgów ekonomistów zatrudnionych w gospodarce narodowej na wszystkich szczeblach i znacznego poszerzenia prac związanych z doskonaleniem funkcjonowania gospodarki socjalistycznej w nowych warunkach.

W okresie 1956-1963 odnotować można znaczne ożywienie działalności Towarzystwa. Znalazło to odbicie także w rozwoju organizacyjnym. Na koniec 1963 r. liczba członków wzrosła z 2136 do 9142. Powstały nowe oddziały wojewódzkie w Opolu i Bydgoszczy oraz terenowy oddział w Radomiu. Liczba kół zwiększyła się z 18 do 155. Ilość większych konferencji naukowych organizowanych przez oddziały – z 3 do 22. Zasadniczej zmianie uległ także skład członków według działów gospodarki narodowej⁶⁵.

3. II ETAP ROZWOJU PTE – PROCES BUDOWY ORGANIZACJI MASOWEJ

Podjęte w poprzednim okresie działania inicjujące zaowocowały burzliwym rozwojem organizacyjnym, wszechstronnym rozwojem działalności i ukształtowaniem struktury PTE funkcjonującej do dzisiaj. Towarzystwo przekształciło się w powszechną organizację ekonomistów zrzeszającą zarówno pracowników nauki, jak też szeroki aktyw ekonomistów-praktyków. Nastąpił ponad pięciokrotny wzrost liczby członków: z 9412 w 1963 r. do 50267 w 1970 r., a liczba kół ze 155 do 1883⁶⁶. Powstały nowe oddziały wojewódzkie: w Białymstoku, Rzeszowie, Zielonej Górze i Olsztynie -1964 r. oraz Koszalinie 1965 r. W konsekwencji zakończony został proces kształtowania się terytorialnej struktury PTE opartej na działalności oddziałów wojewódzkich. Pojawiła się również potrzeba nowych form organizacyjnych współpracy kół PTE działających w jednej branży lub gałęzi albo też na jednym terenie. Formą taką stały się rady koordynacyjne kół.

Wraz z szerokim liczebnym rozwojem Towarzystwa nastąpiły pewne zmiany w kryteriach członkostwa. W początkowym okresie działalności PTE członkami byli w zasadzie ekonomiści z wyższym wykształceniem, obecnie zaś pragnąc stworzyć warunki zrzeszania się ekonomistów wszędzie tam, gdzie chcą się oni organizować dla realizacji celów Towarzystwa, przyjmowano członków nie tylko na podstawie formalnych wymogów wykształcenia, lecz także faktycznie pełnionych funkcji.

W roku 1970 udział członków z wyższym wykształceniem ekonomicznym stanowił około 36% ogółu zrzeszonych w PTE, z wyższym wykształceniem nieekonomicznym około 9%; średnie wykształcenie ekonomiczne posiadało około 33% członków, a średnie ogólnokształcące około 22%. Największy procentowy udział stanowili członkowie zatrudnieni w przemyśle – ponad 55%, następnie w budownictwie – 10%, w administracji państwowej – 9% oraz w instytucjach finansowych i ubezpieczeniowych – 7%⁶⁷.

W środowiskach zawodowych ekonomistów okres 1963-1970 wypełniony był nadziejami związanymi z powołaniem w przedsiębiorstwach służb ekonomicznych i podniesieniem rachunku ekonomicznego do rangi obligatoryjnego narzędzia planowej gospodarki socjalistycznej⁶⁸. Wywołane na początku tego okresu

⁶⁴ Apell ten opublikowało „Życie Gospodarcze” wraz z dokumentem pod tytułem: „Tezy perspektywicznego programu działalności PTE”. „Życie Gospodarcze” nr 11, 1963 r.

⁶⁵ Bezwzględnie na pierwsze miejsce wysunął się przemysł (4453), następnie – administracja i wymiar sprawiedliwości (1416), instytucje finansowe i ubezpieczeniowe (754), budownictwo (721), oświata, nauka i kultura (697), obrót towarowy (544) oraz transport i łączność (461). Więcej niż połowę kół PTE stanowiły koła w przemyśle

⁶⁶ XII Krajowy Zjazd PTE. Załączniki do sprawozdania Zarządu Głównego z działalności w latach 1971-1975, Warszawa 1976, tablica I.

⁶⁷ Tamże, obliczenia własne w oparciu o tablicę IV załączników.

⁶⁸ Uchwała Rady Ministrów nr 224 z 29 lipca 1964 r. w sprawie postępu ekonomicznego w gospodarce społecznej i organizacji służb ekonomicznych, Monitor Polski nr 55/1964, poz. 260.

ożywienie w działalności ekonomistów i ich organizacji słabło w miarę rezygnacji ze stosowania narzędzi ekonomicznych w gospodarce w związku z ponowną centralizacją i biurokratyzacją zarządzania⁶⁹.

W grudniu 1969 r. Prezes Rady Ministrów zarządził dokonanie oceny realizacji uchwały o służbach ekonomicznych i postępie ekonomicznym⁷⁰. Odbywało się to przy aktywnej pomocy Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Uchwała o służbach ekonomicznych stawała się jednak coraz bardziej „martwa”. Wysiłek intelektualny ekonomistów został zwrócony w inną stronę. Gospodarka coraz wyraźniej napotykała na bariery systemowe. Przekonanie władz o konieczności zmian w systemie planowania i zarządzania gospodarką oraz sformułowanie kierunków tych zmian stało się najważniejszym zadaniem ekonomistów zarówno teoretyków, jak i praktyków. Kryzys społeczno-polityczny, jaki wybuchł w 1970 r. potrzebę tę z całą mocą potwierdził.

Zmiany w sytuacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski scharakteryzowano następująco: „*Na problemy narastające w okresach poprzednich nałożyły się w ostatniej dekadzie w sposób szczególnie ostry nowe błędy i trudności. Wystąpiły one w skali i w formach dotąd u nas nie spotykanych. Chodzi tu przede wszystkim o rozmiary i strukturę zadłużenia zagranicznego, stopień uzależnienia od importu z krajów kapitalistycznych, głęboką deformację systemu planowania społeczno-gospodarczego oraz rozprzężenie systemu zarządzania.*”⁷¹. Zanim jednak skutki tych błędów doprowadziły do kolejnego kryzysu społeczno-politycznego i gospodarczego roku 1980, trwał okres wielkich nadziei na przyspieszony rozwój gospodarczy, a w ślad za nim wzrost poziomu konsumpcji i jakości życia. Okres ten należał do najbardziej burzliwych, również w historii **Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, które w 1971 r. uzyskało status Stowarzyszenia Wyższej Użyteczności.**

Po piętnastu latach przerwy, w dniach 7-8 stycznia 1971 roku obradował w Warszawie kolejny III Zjazd Ekonomistów⁷² oraz Walny Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy PTE. W wygłoszonych referatach, dyskusji i uchwale sformułowano poglądy dotyczące konieczności zmian metod gospodarowania oraz roli Towarzystwa w tym procesie⁷³. Uchwały te zostały przedłożone władzom politycznym i administracyjnym państwa⁷⁴.

W grudniu 1971 r. odbył się VI Zjazd PZPR, na którym sformułowano tzw. nową strategię społeczno-gospodarczego rozwoju kraju. Rozpoczęła działalność Komisja Partyjno-Rządowa do spraw Unowocześnienia Gospodarki i Państwa. W wyniku prac tej Komisji oraz wniosków środowiska ekonomistów w 1973 r. wprowadzono nowe ekonomiczno-finansowe zasady funkcjonowania organizacji gospodarczych. Objęły one część wybranych zjednoczeń i przedsiębiorstw, tzw. jednostek inicjujących⁷⁵. Nowy system ekonomiczny zyskał potem nazwę Systemu Wielkich Organizacji Gospodarczych (WOG).

⁶⁹ Należy zwrócić uwagę, że właśnie w tym okresie (1963-1970) PTE ukształtowało się jako zbiorowy doradca ekonomiczny na wszystkich szczeblach gospodarowania. Najwyższą formą tego doradztwa stały się memoriały lub inne opracowania przedkładane centralnym władzom politycznym i gospodarczym. Widząc narastający kryzys społeczno-polityczny prezydium ZG PTE zgłosiło w 1968 r. władzom centralnym propozycje zreformowania gospodarki – zostały one jednak zlekceważone

⁷⁰ Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 113 z 12 grudnia 1969 r. o obowiązku analizy wdrożenia uchwały Rady Ministrów nr 224 z 1964 r., maszynopis powielony.

⁷¹ Opracowane w tej sprawie przez resorty dokumenty były powierzchowne i ogólnikowe. Potwierdza to tezę o zanikaniu we władzach gospodarczych zainteresowania doskonaleniem rachunku ekonomicznego i służb ten rachunek realizujących. Tylko ocena i wnioski opracowane przez Zarząd Główny PTE i przedstawione premierowi w 1970 r. oparte były na analizie przeprowadzonej przez liczne grupy ekspertów i działaczy Towarzystwa. Ostateczna konkluzja tego materiału wskazywała, że omawiana uchwała została w praktyce potraktowana w sposób formalny i powierzchowny. Okres jej wdrażania, obejmujący lata 1965-1969 przyniósł pewne efekty. Zapoczątkowano, w niesprzyjających ogólnie warunkach, proces myślenia ekonomicznego w przedsiębiorstwach i zjednoczeniach, pojawiły się wyraźniejsze struktury służb ekonomicznych, doskonalono metody analizy i rachunku ekonomicznego. Zob. Rządowy Raport o stanie gospodarki, Warszawa 1981, s. 7-8.

⁷² Poprzedni II Krajowy Zjazd Ekonomistów odbył się w czerwcu 1956 r. w Warszawie.

⁷³ Por. Krajowy Zjazd Ekonomistów 1971, PTE, Warszawa.

⁷⁴ XII Krajowy Zjazd PTE, Sprawozdanie Zarządu Głównego z działalności w latach 1971-1975, Warszawa, listopad 1976, s. 3.

⁷⁵ Zarys systemu funkcjonowania jednostek inicjujących, „Prace Instytutu Planowania” nr 27, Warszawa 1973.

W żadnym innym okresie wydarzenia społeczno-gospodarcze tak bezpośrednio i tak silnie nie angażowały środowiska ekonomistów i ich organizację. Trudno oddzielić działania zawodowe od działań PTE w zakresie wdrażania systemu WOG. Konferencje naukowe, dyskusje, odczyty, szkolenia, wydawnictwa itp. służyły nowemu systemowi planowania i zarządzania gospodarką. Wiązano z tym tak duże nadzieje na unowocześnienie gospodarki i wszechstronny postęp, że zahamowanie przez władze w 1976 r. realizacji tej koncepcji systemowej wywołało gwałtowne zniechęcenie. Odbiło się ono również na stanie liczebnym Towarzystwa.

W 1974 r. w PTE było zrzeszonych ponad 67 tys. osób⁷⁶. Liczba ta w ciągu roku zmniejszyła się do 63923 członków⁷⁷. W dyskusji przez VIII Zjazdem PZPR głośnym echem w całym kraju odbiły się poglądy i nowe koncepcje gospodarcze ogłoszone na tzw. „czwartkach” odbywanych na przełomie lat 1979 i 1980 w warszawskim Domu Ekonomisty – siedzibie ZG PTE⁷⁸.

Zapoczątkowano wówczas wydawanie dwóch serii broszur pod tytułem: „Ekonomiści dyskutują o gospodarce” oraz „Alternatywy rozwoju”. Niestety, propozycje te były przeważnie przez władze państwowe pomijane lub nawet lekceważone⁷⁹. Zwiększyła się liczba odczytów, spotkań dyskusyjnych i innych form działalności Towarzystwa.

4. KRYZYS 1980-1981 R. - ZMIANA ROLI PTE W PROCESIE REFORMOWANIA POLSKIEJ GOSPODARKI

Czas objęty cezurą lat 1980-1985 utrwalił się w świadomości społecznej jako okres największego kryzysu społeczno-gospodarczego powojennej historii Polski i podejmowania prób odrodzenia narodowego. Znalazło to odbicie również w działalności i sytuacji naszego Towarzystwa.

W roku 1980 PTE kontynuowało przekazywanie władzom ostrzeżeń o sytuacji gospodarczej, mnożyło prognozy zdarzeń ekonomicznych i propozycje powrotu do parametrycznego systemu zarządzania. Wyjątkowa odporność władz na te sygnały wywoływała zniechęcenie i spadek ożywienia intelektualnego oraz organizacyjnego ekonomistów. Rezerwa, z jaką władze - szczególnie polityczne - podchodziły do propozycji zgłaszanych w imieniu PTE wynikała między innymi prawdopodobnie z faktu uznania naszego Towarzystwa za środowisko o skłonnościach opozycyjnych. Dla władz politycznych mniejsze znaczenie miały wtedy treści ekonomiczne i naukowe ekspertyz, niż angażowanie się niektórych działaczy Towarzystwa w działalność ugrupowań jawnie opozycyjnych⁸⁰. Dopiero wydarzenia z końca 1980 r. wywołały nowe impulsy i nadzieje na radykalną zmianę sytuacji. Jednak rozwój wypadków 1981 r. wykazał, że życie społeczne zostało zdominowane ostrą walką polityczną i gwałtownie narastającym kryzysem gospodarczym typu inflacyjnego.

W dyskusjach ekonomicznych zbyt często jednak polityczna demagogia wypierała racjonalne myślenie ekonomiczne. Działalność Towarzystwa uległa w konsekwencji ograniczeniu. W dalszej konsekwencji zamarła praca kół.

⁷⁶ XII Krajowy Zjazd PTE. Sprawozdanie..., op. cit., s. 7.

⁷⁷ Duże ożywienie w działalności Towarzystwa rozpoczęło się przez VIII Zjazdem PZPR. Łączono z nim nadzieje na ponowne działania reformatorskie, które by zapobiegały narastającemu kryzysowi społeczno-gospodarczemu. W PTE ukształtowało się przeświadczenie (mimo nie najlepszych doświadczeń) o potrzebie pełnienia roli społecznego doradcy władz państwowych i politycznych. W latach 1977-1980 opracowano szereg ekspertyz i koncepcji gospodarczych. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa w kadencji 1977-1980, cz. I, Warszawa 1981, s. 2-3.

⁷⁸ Tamże, s. 17-18.

⁷⁹ Szczególnie duże możliwości działania pojawiły się po sierpniu 1980 r. w związku z realną szansą na przeprowadzenie reformy gospodarczej. Gwałtownie wzrosło zapotrzebowanie na krytyczną ocenę dorobku lat siedemdziesiątych, na analizy stanu gospodarki i spodziewanych skutków załamania gospodarczego. Ożywienie działalności Towarzystwa spowodowało jego ponowny rozwój organizacyjny. Liczba członków osiągnęła w 1980 r. 71.226 osób zorganizowanych w 2.673 kołach. Tamże, tablica I, s. 168.

⁸⁰ Powstałych po tzw. wydarzeniach radomskich.

Strajki, spadek produkcji, trudności w zaopatrzeniu nie tworzyły klimatu dla rozwijania statutowej działalności PTE. Działacze organizacji coraz częściej byli zaangażowani w walki polityczne tylko niekiedy skupiając się na pracy zawodowej, próbowali w mikroskali gospodarki rozwiązywać bieżące problemy zaspokojenia podstawowych potrzeb społeczeństwa.

Z drugiej strony rok 1981 był okresem poszukiwań nowych rozwiązań sanacyjnych i reformatorskich. PTE, zwłaszcza władze Towarzystwa, odgrywało w tym intelektualnym ruchu pierwszoplanową rolę. We wrześniu 1980 r. zaprezentowane zostały władzom i środowisku ekonomicznemu „Propozycje zasadniczych rozwiązań reformy” przygotowane przez zespół specjalistów PTE⁸¹.

W ramach serii wydawniczej PTE „Alternatywy rozwoju” zaprezentowano kompleksową koncepcję reformy tzw. zespołu L. Balcerowicza⁸².

W dniach 6-8 marca 1981 r. odbył się w Warszawie IV Krajowy Zjazd Ekonomistów i XIII Zjazd PTE. Jednym z najważniejszych dokumentów dyskutowanych na tych zjazdach stanowiło opracowanie Zespołu II pod tytułem „Kierunki przebudowy systemu funkcjonowania gospodarki polskiej w latach osiemdziesiątych”. Te wszystkie koncepcje wywarły znaczny wpływ na ostateczną wersję programu reformy gospodarczej, mającego swą polityczną akceptację w uchwale IX Nadzwyczajnego Zjazdu PZPR (lipiec 1981 r.).

Rok 1982 był natomiast – szczególnie w pierwszej połowie – niezwykle trudny dla Towarzystwa. Stan wojenny i jego rygory uniemożliwiały stosowanie tradycyjnych form działalności obliczonych na oddziaływanie na większe grupy społeczne (konferencje, sympozja, odczyty itp.). Na osłabienie działalności w wielu podmiotach gospodarki wpłynęła również fałszywa interpretacja przepisów o stanie wojennym i zawieszeniu działalności niektórych organizacji społecznych.

Od XIII Krajowego Zjazdu w marcu 1981 r. coraz mocniej ujawniał się też kryzys personalny w Prezydium ZG PTE, którego główną postacią był Sekretarz Generalny R. Krawczyk. R. Krawczykowi zarzucono zbyt jednostronne określanie roli i miejsca PTE w toczącej się walce politycznej po stronie ugrupowań m.in. opozycyjnych. Na tym tle po ogłoszeniu stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. przeprowadzone zostały zmiany w składzie władz centralnych Towarzystwa *w celu zapewnienia elementarnych warunków funkcjonowania oraz możliwości jego dalszego działania w interesie ogółu członków*, a w styczniu 1982 r. Wojewódzki Komitet Obrony w Warszawie polecił odwołanie Rafała Krawczyka z funkcji Sekretarza Generalnego PTE.

Decyzja ta została przekazana do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które zgodnie z prawem o stowarzyszeniach zażądało od władz statutowych PTE jej realizacji. Były to wydarzenia bezprecedensowe w historii PTE o następującym przebiegu:

1. Prezydium ZG rozważyło decyzję WKO Warszawa 20 stycznia 1982 r. Wniosek o zawieszeniu Sekretarza Generalnego w sprawowaniu jego funkcji do czasu rozwiązania tej kwestii przez Zarząd Główny nie uzyskał większości⁸³.
2. 20 stycznia 1982 r. doręczono Prezesowi ZG PTE – w obecności Sekretarza Generalnego PTE – decyzję Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o zawieszeniu działalności Prezydium ZG PTE i ustanowieniu ze-

⁸¹ Por. Życie Gospodarcze nr 46 z 1980 r.

⁸² „Alternatywy rozwoju”, Reforma gospodarcza, główne kierunki i sposób realizacji, raport sporządzony przez Leszka Balcerowicza na podstawie materiałów i dyskusji zespołu, PTE, Warszawa, listopad 1980. Całościowe koncepcje zmian zostały również przygotowane przez grupę ekonomistów z Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Uniwersytetu Warszawskiego i NOT. Opracowania te, jak i udział działaczy PTE w powołanej pod koniec 1980 r. przez Biuro Polityczne KC PZPR i rząd Komisji ds. Reformy Gospodarczej wpłynęły na treść opublikowanego przez tę Komisję w styczniu 1981 r. projektu „Podstawowe założenia reformy gospodarczej”.

⁸³ Na 9 osób głosujących 4 były za wnioskiem, 4 przeciw, a 1 się wstrzymała. Stenogram z obrad ZG PTE z 18 marca 1982 r.

społu pod kierownictwem T. Afeltowicza, który miał uprawnienia Prezydium ZG określone w statucie PTE⁸⁴.

3. Pełnienie obowiązków Sekretarza Generalnego PTE powierzono Edwardowi Gętkowskiemu, dotychczasowemu Dyrektorowi Naczelnemu Zakładu Szkolenia Ekonomicznego ZG PTE.
4. L. Balcerowicz zrzekł się na piśmie udziału w pracy ww. zespołu.
5. Zespół postanowił zwołać plenarne posiedzenie ZG PTE.
6. Równolegle Prezes ZG PTE podjął szereg decyzji, między innymi zniesienia funkcji dwóch zastępców Sekretarza Generalnego PTE, zawieszenia działalności klubu „Wektory” i rozwiązania redakcji czasopiisma „Wektory”.

Mimo że głównym tematem plenarnego posiedzenia ZG PTE w dniu 18 marca 1982 r. były sprawy realizacji reformy gospodarczej - nawet powołano komisję, która miała opracować odpowiednie stanowisko PTE⁸⁵ - to jednak kwestie organizacyjne zdominowały uwagę uczestników tego posiedzenia. Zwolniono z funkcji członków ZG PTE z powodu różnych przypadków losowych – Z. Grzelaka, Z. Baranowskiego, R. Dolczewskiego i J. Szajowskiego. Przychylnono się też do prośby Z. Moreckiej o zwolnienie z funkcji wiceprezesa i członka Prezydium ZG PTE. Ze składu Prezydium odwołano R. Krawczyka⁸⁶, a do ZG PTE wybrano: B. Ciasia, E. Gętkowskiego, C. Uhmę i A. Wróblewskiego. Do Prezydium ZG PTE wybrano natomiast: C. Uhmę na funkcję wiceprezesa, E. Gętkowskiego - na funkcję Sekretarza Generalnego oraz: B. Ciasia, T. Kramera, J. Pikulskiego i A. Wróblewskiego na członków.

Biorąc pod uwagę uchwały ZG PTE, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych uchyliło następnie swoją decyzję o zawieszeniu działalności kierownictwa PTE.

Prezydium ZG PTE ponownie podjęło pracę, przygotowując szczegółowy program działania Towarzystwa na lata 1982-1985 oparty na uchwałach IV Krajowego Zjazdu Ekonomistów i XIII Krajowego Zjazdu PTE. Program ten pod tytułem „**Reforma nie może się nie udać**” został zatwierdzony przez ZG PTE na posiedzeniu w dniu 25 maja 1982 r. Od tej pory posiedzenia ZG PTE odbywały się systematycznie, często wspólnie z Radą Główną PTE, przyczyniając się do znacznego ożywienia życia stowarzyszeniowego i wzrostu rangi PTE w opinii społecznej.

Konieczność wdrażania reformy gospodarczej⁸⁷ wywołała zapotrzebowanie przedsiębiorstw i całej gospodarki zarówno na nową wiedzę ekonomiczną, jak i na praktyczne metody jej wdrażania w poszczególnych podmiotach gospodarczych. Lata 1983 i 1984 są okresem intensywnego wdrażania reformy gospodarczej i doskonalenia jej narzędzi. Fakt ten przyczynił się do silnej aktywizacji całego środowiska ekonomistów. Wokół reformy skupiła się praca kół zakładowych, rad regionalnych i wszystkich władz statutowych Towarzystwa. Rosło zapotrzebowanie na opracowania, opinie, szkolenie, udział ekonomistów w zespołach i komisjach. W Zarządzie Głównym PTE działało 10 komisji problemowych i 3 funkcjonalne. Powołano Zakład Ekspertyz Gospodarczych „PETEX”, wznowiono wydawanie serii „Czas reformy” i miesięcznika „Wektory”. Członkowie władz Towarzystwa zostali powołani w skład komisji sejmowych, rządowych

⁸⁴ Istotny fragment tekstu decyzji MSW miał brzmienie: „*Na podstawie art. 54 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U.RP nr 94, poz. 808 z późniejszymi zmianami) zawieszam działalność Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w dotychczasowym składzie oraz ustanawiam zespół: Tomasz Afeltowicz - Prezes Zarządu Głównego, Edward Gętkowski – członek zespołu, Teodor Kramer – członek zespołu, Czesław Uhma – członek zespołu, Waclaw Wilczyński – członek zespołu, Stanisław Bagdziński – członek zespołu, Leszek Balcerowicz – członek zespołu, Walenty Drapacz – członek zespołu, Tadeusz Eljasiewicz – członek zespołu, Cezary Józefiak - członek zespołu, Jan Knapik – członek zespołu, Zofia Morecka – członek zespołu, Andrzej Wróblewski – członek zespołu*”.

⁸⁵ Komisja w składzie: prof. Z. Morecka, prof. A. Okuniewski, doc. C. Józefiak, dr .: Balcerowicz i mgr W. Drapacz nie zdołała wypracować wspólnego stanowiska. Spraw ta była przez dłuższy czas przedmiotem sporów na forum ZG PTE.

⁸⁶ W głosowaniu tajnym na 44 osoby biorące udział w głosowaniu 31 było za wnioskiem, a 13 przeciw.

⁸⁷ Pierwsze ustawy konstytuujące tę reformę Sejm uchwalił już w 1981 r. Ustawa z dnia 25 września 1981 r o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. 1981 r. nr 24, poz. 122), ustawa z dnia 25 września 1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. z 1981 r. nr 24, poz. 123). Postanowienia tych uchwał wchodziły w życie od 1 stycznia 1982 r.

i partyjnych⁸⁸. PTE stało się członkiem zbiorowym PRON i Federacji Konsumentów. Szczególnie mocno rozwinęły się funkcje opiniotwórcze i doradcze PTE. Stanowisko PTE w sprawach reformy gospodarczej, planów rocznych i wieloletnich, ustaw i wykonawczych aktów prawnych przedstawiane władzom partyjnym i organom rządowym znajdowało znacznie większy oddźwięk niż kiedykolwiek.

Z inicjatywy władz PTE powstał **Klub Prezesów Stowarzyszeń Społeczno-Zawodowych i Klub Sekretarzy** tych stowarzyszeń⁸⁹. Podpisano też porozumienie o współpracy z **Międzynarodowym Stowarzyszeniem Uczelni Ekonomicznych (AIESEC)**. W 1983 r. ogłoszono kolejny VI Konkurs im. Oskara Langego na nagrody naukowe PTE za prace opublikowane w latach 1978-1982. Zorganizowano wiele konferencji naukowych, w tym również wspólnie z **Instytutem Nauk Ekonomicznych PAN i Komitetem Nauk Ekonomicznych PAN, Radą Główną NOT** itp.

Podobną działalność podejmowały oddziały Towarzystwa i część kół. Mimo znacznego ożywienia działalności Towarzystwa w II połowie 1982 r. oraz w latach 1983-1984 nie zdołano zahamować tendencji spadkowej ilości członków i kół. W kolejnych latach omawianego okresu liczba członków wynosiła: 1980 – 71.266, 1981 – 66.731, 1982 – 57.163, 1983 – 53.060, 1984 – 50.102. Liczba kół malała podobnie i ich ilość dla analogicznych okresów wynosiła: 2689, 2540, 2271, 2148 i 2054. Tendencja ta została zahamowana dopiero w 1985 r., kiedy liczba członków wyniosła 51832, a kół – 2.058 i wolno zaczęła wzrastać osiągając w 1986 r. stan 53.133 członków skupionych w 2.093 kołach.

W dniach 9-10 listopada 1985 r. w Katowicach odbył się XIV Zjazd PTE z udziałem członka Biura Politycznego KC PZPR, Premiera Rządu PRL prof. Zbigniewa Messnera i wielu innych przedstawicieli władz centralnych i województwa katowickiego. Zjazd wybrał Prezesem ZG PTE prof. dr. hab. Zdzisława Sadowskiego oraz nadał godność Honorowego Prezesa PTE prof. Czesławowi Bobrowskiemu. W uchwale zjazdowej silny akcent położono na konieczność konsekwentnej realizacji zasad reformy gospodarczej. Zjazd podjął również uchwałę w sprawie odbycia w 1987 r. w Krakowie Kongresu Ekonomistów (V). W celu zapewnienia pełnej realizacji uchwał XIV Zjazdu PTE, Zarząd Główny PTE na posiedzeniu w dniu 4 lutego 1986 r. zatwierdził „Program działania PTE na lata 1986-1990”.

Reasumując, lata 1986-1987 należą do okresów najbardziej ożywionej działalności Towarzystwa w związku z pracami nad II etapem reformy gospodarczej. Jak wiadomo ścierały się wtedy różne poglądy i spojrzenia na dalszy proces reform w gospodarce. Ekonomiści skupieni w PTE byli zwolennikami posunięć radykalnych w granicach bezpieczeństwa politycznego, a przede wszystkim przyspieszenia projektowanych zmian i zdecydowanej rekonstrukcji Centrum⁹⁰. W tym okresie prof. Z. Messner, pełniący funkcję Prezesa RM, uczestniczył również w posiedzeniach Rady Głównej PTE, w tym 28 maja 1986 r. – wspólnie z NOT, oraz Prezydium ZG PTE w dniu 22 stycznia 1987 r. i Zarządu Głównego PTE w dniu 3 kwietnia 1987 r.

Ponadto przed X Zjazdem PZPR przeprowadzono dyskusję nad częścią ekonomiczną projektu Programu PZPR na wspólnym posiedzeniu Zarządu Głównego, Rady Głównej PTE oraz Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN, na którym władze PZPR reprezentował członek Biura Politycznego, Sekretarz KC PZPR Marian Woźniak. Wyniki dyskusji znalazły odbicie w sformułowaniach dokumentu pod tytułem „Stanowisko PTE przez X Zjazdem – Warszawa 2 czerwca 1986 r.”.

⁸⁸ Na przykład Komisja Polityki Ekonomicznej i Reformy Gospodarczej KC PZPR – T. Afeltowicz; Rada Społeczno-Gospodarcza przy Sejmie PRL – T. Kramer; Komisja Reformy Gospodarczej – T. Afeltowicz, C. Bobrowski, C. Józefiak, T. Kramer, A. Łukaszewicz, Z. Morecka, J. Mujżel, J. Pajestka, Z. Sadowski; Sejmowa Komisja Budownictwa i PMB – C. Uhma; Zespół ds. Samorządu Pracowniczego przy Radzie Państwa – J. Knapik; Komisja ds. Edukacji Ekonomicznej Społeczeństwa KC PZPR – E. Gętkowski; Społeczna Rada Konsultacyjna – W. Wilczyński; Krajowa Rada PRON – T. Afeltowicz.

⁸⁹ Z przedstawicieli tych organizacji powołano również Radę ds. koordynacji zadań w zakresie edukacji ekonomicznej społeczeństwa. W tych formach współpracy uczestniczyli: PTE, NOT, TNOiK, TWP, SKwP, ZPP, PTM.

⁹⁰ Nie przypadkowo w prezentowanych władzom dokumentach noszących najczęściej nazwę „stanowisko PTE”, większość postulatów dotyczyła struktur organizacyjnych gospodarki i państwa. W roku 1986 „Prezes PTE Zdzisław Sadowski i Sekretarz Generalny Edward Gętkowski odbyli szereg spotkań z Prezesem Rady Ministrów Zbigniewem Messnerem, w czasie których przedstawili stan i zamierzenia PTE – na tle oceny aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju”. Sprawozdanie z działalności PTE za rok 1986, ZG PTE, Warszawa 1987, s. 6.

5. BUDOWA ORGANIZACJI O CHARAKTERZE ZAWODOWYM I APOLITYCZNYM - PO 1987 R.

Doświadczenia z okresu reformowania gospodarki socjalistycznej oraz funkcjonowania PTE w charakterze „zaplecza” - i niekiedy partnera społeczno-ekonomicznego systemu politycznego zdominowanego przez tracącą autorytet PZPR - wymuszały reorientację i stopniowe przechodzenie **do koncepcji stowarzyszenia zawodowego o charakterze apolitycznym**, zdolnego do wspierania idei kompromisowego rozwiązywania konfliktów politycznych. W kierownictwie PTE dojrzywała wtedy koncepcja inwestowania w rozwój młodzieży, stymulowania przedsiębiorczości mikroekonomicznej⁹¹ i decentralizacji zarządzania w gospodarce.

Znaczenie propozycji i opinii PTE wzrosło po objęciu w 1987 r. przez Prezesa ZG PTE prof. Zdzisława Sadowskiego funkcji Wicepremiera Rządu PRL, następnie Wicepremiera i Przewodniczącego Komisji Planowania Rady Ministrów w październiku 1987 r. W 1987 r. PTE zorganizowało też - na bazie współpracy z Ministerstwem Oświaty i Wychowania oraz porozumienia podpisanego 23 kwietnia 1986 r. – pierwszą z corocznych ogólnopolskich Olimpiad Wiedzy Ekonomicznej⁹². Również większość ogniw terenowych PTE oddziałów i kół zaktywizowało swoją działalność zarówno oświatową, doradczą, jak i wewnątrzorganizacyjną⁹³. Istotne stały się także ożywione międzynarodowe kontakty PTE.

Nowe kierunki działalności Towarzystwa określono w Uchwale XV Zjazdu Krajowego PTE. Zgodnie z tą uchwałą Towarzystwo powinno angażować się w przekształcanie systemu gospodarczego Polski z centralnie planowanego w kierunku gospodarki rynkowej, z równoczesnym zapewnieniem dla państwa możliwości realizacji polityki interwencjonizmu, rozwijanie swobodnej przedsiębiorczości we wszystkich formach własności, tworzenie jakościowo nowego ładu gospodarczego, zapewniającego wysoką efektywność gospodarowania, w rozwój teorii ekonomii oraz działalności edukacyjnej i podnoszenie kwalifikacji zawodowych ekonomistów.

W Uchwale Zjazdu sformułowana została przestroga przed nieuzasadnioną wiarą w szybkie, dobroczynne działania swobody rynkowej i zmian własnościowych oraz przed zbyt szybkim otwieraniem gospodarki na samoczynne działanie rynku. Towarzystwo określiło się jako stowarzyszenie skupiające ekonomistów o różnych poglądach i sposobach myślenia oraz o różnych orientacjach politycznych. Oznaczało to, że Towarzystwo nie powinno dążyć do formułowania jednolitych poglądów i stanowisk w imieniu własnym, ale powinno to umożliwiać różnym grupom ekspertów.

W Uchwale XV Zjazdu Krajowego nie przewidziano jednak trudności materialnych, jakie wystąpiły w PTE po 1990 r., ani też konieczności przeprowadzenia zmian w jego strukturze organizacyjnej. Ta ostatnia sprawa była jednak wcześniej podjęta przez Nadzwyczajny Zjazd, który odbył się 27 czerwca 1991 r. Zgodnie z jego uchwałą, Towarzystwo powinno zmierzać do umożliwienia Oddziałom uzyskania osobowości prawnej, a następnie do przekształcenia się PTE w federację samodzielnych stowarzyszeń regionalnych, przy zapewnieniu pełnej ciągłości działań Towarzystwa.

Działalność merytoryczna Towarzystwa była jednak nadal bardzo utrudniona ze względu na stan jego warunków materialnych⁹⁴. Sytuacja finansowa – zwłaszcza na początku 1990 r. – była wyjątkowo trudna,

⁹¹ Koncepcja ta zaowocowała następnie w 1988r wprowadzeniem ustawy o działalności gospodarczej i ważnej zasady ustrojowej, że dozwolona jest każda działalność gospodarcza, która nie jest zabroniona przez ustawodawcę.

⁹² Do bliższej współpracy z Ministerstwem Oświaty i Wychowania doszło już w 1986r. tzn. w okresie, gdy Podsekretarzem Stanu w tym Ministerstwie był prof. Stanisław Nowacki – Przewodniczący powołanego w 1987 r. Komitetu Głównego OWE .

⁹³ Po raz pierwszy powołano Komisję Historyczną ZG PTE. Rozpoczęła ona działalność 17 marca 1987 r. wybierając swoje prezydium (przewodniczącym został Jerzy Ozdowski, wiceprzewodniczącymi: Andrzej Karpiński, Jerzy Kozłowski, Tadeusz Orłowski) i dyskutując nad kierunkami pracy (monografia PTE, popularyzacja polskiej myśli ekonomicznej, wpływ PTE na praktykę gospodarczą, zespoły archiwalne itp.

⁹⁴ Gwałtowna inflacja z końca 1989 r. i z początku 1990 r., a tym samym wzrost kosztów działalności i pogorszenie się sytuacji finansowej przedsiębiorstw (m.in. ze względu na ograniczenie i zmianę struktury popytu ludności, gwałtowny wzrost stopy

a równocześnie powstała pilna potrzeba przeprowadzenia gruntownego remontu w siedzibie Zarządu Głównego.

W celu zdobycia niezbędnych środków finansowych, ograniczono powierzchnię użytkowaną przez Zarząd Główny oraz Oddział Warszawski i Instytut Kształcenia Ekonomicznego. Wygospodarowaną powierzchnię oddano w najem, a zmiany te pozwoliły na rozwinięcie działalności merytorycznej już w 1991 r.⁹⁵

Zmiana systemu funkcjonowania polskiej gospodarki, wprowadzona od początku 1990 r., wykazała niedostosowanie struktury organizacyjnej Towarzystwa do realiów gospodarki rynkowej. W szczególności nie do utrzymania była sytuacja, w której osobowość prawną miał tylko Zarząd Główny PTE. Utrudniało to operatywne podejmowanie decyzji przez Oddziały relatywnie mocne, co było niezbędne dla ich przetrwania i rozwoju, a równocześnie ponoszone straty przez Oddziały słabsze w pełni musiały być pokrywane przez Zarząd Główny. Narastała więc potrzeba zmiany statutu Towarzystwa, polegającej na przyznaniu osobowości prawnej i finansowej samodzielności Oddziałom i tym samym przekształcenia Towarzystwa w system samodzielnych, samofinansujących się jednostek.⁹⁶

Kierunki działalności zawarte w Uchwale XV Zjazdu PTE znalazły wyraz przede wszystkim w konferencjach organizowanych przez Zarząd Główny PTE oraz w ekspertyzach i ocenach, wykonywanych pod jego auspicjami. Należy przy tym dodać, że – zgodnie z uchwałą Prezydium Zarządu Głównego PTE z dnia 19 marca 1992 r. – w pracach Towarzystwa zarówno bieżących, jak i w perspektywie długofalowej miała być szeroko uwzględniona problematyka stowarzyszenia Polski ze Wspólnotami Europejskimi, którą skrótowo określono jako „*Kierunek Europa*”.

Zmiana statutu PTE była możliwa po nowelizacji ustawy o stowarzyszeniach z dnia 7 kwietnia 1989 r.⁹⁷, zawartej w ustawie z dnia 23 lutego 1990 r.⁹⁸ W tym celu m.in. zwołano w 1991 r. Nadzwyczajny Zjazd PTE, a zgodnie z postanowieniami znowelizowanego statutu Oddziały Towarzystwa mogły uzyskać osobowość prawną po podjęciu w tej sprawie odpowiedniej uchwały przez Zarząd Główny PTE - § 16a Statutu. Równocześnie Zarząd Główny PTE został upoważniony do określenia, w każdym poszczególnym przypadku, zakresu uprawnień własnościowych przekazywanych Zarządom Oddziałów otrzymującym osobowość prawną - § 72.1 Statutu. Zmiana statutu została zarejestrowana w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie w dniu 5 września 1991 r. dzięki niej, jeszcze w 1991 r. uzyskały osobowość prawną Oddziały w: Gdańsku, Łodzi, Katowicach, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu i Zielonej Górze).

Inne Oddziały nie spieszyły się z występowaniem o nadanie im osobowości prawnej, zwłaszcza że w niektórych z nich brak było kontroli finansowej ze strony działaczy społecznych i pracowników etatowych. W związku z tym w 1991 r. wystąpiła nawet groźba upadłości finansowej Zarządu Głównego. W tej sytuacji Zarząd Główny PTE pismem z dnia 23 grudnia 1992 r. zobowiązał te Oddziały do wystąpienia o nadanie im osobowości prawnej pod groźbą cofnięcia ogólnego pełnomocnictwa do zaciągania zobowiązań finansowych oraz oświadczeń woli w imieniu PTE. W konsekwencji w 1992 r. osobowość prawną uzyskały Oddziały w: Białymstoku, Bielsku Białej, Bydgoszczy, Częstochowie, Elblągu, Koszalinie, Krakowie, Legnicy, Lublinie, Olsztynie, Opolu, Rzeszowie, Toruniu i Wałbrzychu.

---

oprocentowania kredytów) oraz brak zbytu na znaczną część świadczonych dotychczas usług, spowodowały załamanie się finansów w wielu Oddziałach, co w konsekwencji wpłynęło na wydatne ograniczenie wpłat do Zarządu Głównego.

⁹⁵ Na początku Radiu ZET. Ponadto zaadaptowano poddasze dla potrzeb biurowych i oddano je w najem spółce HANZE; zmieniono również użytkowników lokali na parterze budynku

⁹⁶ Rada Główna PTE zorganizowała dwie sesje plenarne. Pierwsza była poświęcona omówieniu Tez „Jak zdynamizować polską gospodarkę”, druga natomiast – wielkim megatrendom na przełomie wieku: sterowanie czy leseferyzm. Należy podkreślić, że przewodniczący Rady Głównej prof. J. Lipiński jest bardzo aktywnym uczestnikiem prac Zespołu Analiz i Ocen, opracowującego ekspertyzy. Trzej przedstawiciele Rady, tj. prof. J. Lipiński, prof. E. Łukawer oraz prof. A. Łukaszewicz weszli w skład Komisji Zjazdowej, koordynującej prace związane z przygotowaniem Kongresu Ekonomistów i XVI Zjazdu Krajowego PTE.

⁹⁷ Dz.U. nr 20, poz. 104.

⁹⁸ Dz.U. nr 14, poz. 86.

30 czerwca 1993 r. w skład Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego wchodziły 22 Oddziały mające osobowość prawną i samodzielność finansową oraz dwa Oddziały działające społecznie: w Kielcach i w Płocku - do 14 czerwca zlikwidowany. Upadły Oddziały w: Siedlcach, Ostrołęce, Pile, Radomiu, Zamościu, Słupsku, Kaliszu, Suwałkach, Włocławku, Gorzowie Wielkopolskim i Krośnie - jedna trzecia stanu z początku kadencji. Dane ilościowe ilustruje Tabela 1 – pod koniec XX w. w PTE jest około 7-8 tys. członków zrzeszonych w 24 samodzielnych Oddziałach PTE.

Wdrożone od początku 1990 r. zmiany w systemie społeczno-gospodarczym w Polsce miały wieloraki wpływ na charakter i działalność PTE, gdyż miały wpływ na podmioty gospodarki, w tym przedsiębiorstwa. Wiele przedsiębiorstw upadało. W konsekwencji wielu również działaczy PTE w przedsiębiorstwach państwowych zmieniło miejsce pracy lub podjęło prywatną działalność gospodarczą. Nastąpił upadek wielu kół PTE w zakładach pracy oraz poważny spadek liczby członków. Był on tym większy, że – jak zaznaczono wyżej – liczba Oddziałów PTE zmniejszyła się o jedną trzecią. Dane o liczbie członków, kół oraz klubów i sekcji zawarte są w poniższej tabeli⁹⁹.

Wyszczególnienie	Członkowie		Koła	Kluby i sekcje
	fizyczni	prawni		
1989	39868	2856	1420	50
1990	35495	2822	1280	43
1991	30425	2137	1056	34
1992	17625	1331	639	33
1993	11476	1041	397	35

W Uchwale XVI Zjazdu Krajowego PTE z dnia 5 listopada 1993 r. przyjęto, że **PTE powinno przede wszystkim dążyć do utrzymania ogólnokrajowej integracji środowiska polskich ekonomistów, których łączy więź wspólnych zainteresowań zawodowych i wspólna troska o rozwój kraju**. Ponadto wyrażono przekonanie, że Polska – dzięki przełomowi politycznemu – ma historyczną szansę szybkiego osiągnięcia postępu cywilizacyjnego oraz że demokratyzacja ustroju politycznego państwa jest najwyższym osiągnięciem, którego trzeba strzec i bronić¹⁰⁰.

Zaczął się szybko rozwijać ruch młodych ekonomistów bazujący na uczestnikach Olimpiady Wiedzy Ekonomicznej – najsilniej w zachodniej części Polski – głównie w województwie zielonogórskim. Niestety na tzw. ścianie wschodniej Polski nie nastąpiło zaktywizowanie działalności PTE.

Kierunki działalności, zawarte w Uchwale XVI Zjazdu Krajowego PTE znalazły rozwinięcie przede wszystkim w konferencjach organizowanych i współorganizowanych przez Zarząd oraz przez Radę Naukową Towarzystwa oraz w ekspertyzach i ocenach wykonywanych przez doborany ad hoc zespół analiz i ocen. Utrwalił się też następujący podział pracy między Zarządem a Radą naukową Towarzystwa - Zarząd koncentrował się na rozważaniu problemów funkcjonowania i wzrostu społecznego ruchu zawodowego ekonomistów, natomiast Rada Naukowa – na problemach teorii ekonomii. Towarzystwo wzmacniało znaczenie konkursów, w tym imienia E. Lipińskiego oraz konkursu na najlepszy podręcznik akademicki z zakresu ekonomii, patronowało konkursowi na najlepsze programy przeciwdziałania bezrobociu pod tytułem „Młodzi Sobie” - adresowanego do ludzi w wieku 18-25 lat oraz współorganizowało Ogólnopolską Olim-

⁹⁹ Dane przybliżone – ostatnie lata 1997 i 1998 to dalszy spadek liczby członków, ale związany ze wzrostem prestiżu zawodowego.

¹⁰⁰ W Uchwale stwierdza się, m.in.: że Towarzystwo powinno stanowczo angażować się w rynkowe przekształcenia systemu gospodarczego i rozwój swobodnej przedsiębiorczości - rozwojowi temu powinna jednak towarzyszyć aktywna polityka państwa wspierająca procesy restrukturyzacji, sprawiedliwe rozłożenie społecznych kosztów transformacji systemowej, a zwłaszcza aktywne przeciwdziałanie bezrobociu oraz powstawaniu rażących dysproporcji społecznych, w proces dostosowywania naszej gospodarki do zasad działania Unii Europejskiej - przy zachowaniu odrębności kulturowej i dbałości o interesy narodowe, w proces rozwoju wysoko kwalifikowanych kadr i umacniania ich pozycji jako podstawowego czynnika społeczno-gospodarczego rozwoju kraju, rozwój idei samorządności terytorialnej i wspomaganie regionalnych inicjatyw gospodarczych i ekologicznych przez opracowywanie ekspertyz, analiz i opinii, w usprawnianie systemu edukacji przez organizowanie OWE oraz przez uczestnictwo w opracowywaniu nowoczesnych programów kształcenia na wszystkich szczeblach edukacji ekonomicznej.

piadę Wiedzy Ekonomicznej¹⁰¹, organizowaną corocznie dla młodzieży szkół średnich i studiów policealnych przez Komitet Główny Olimpiady Wiedzy Ekonomicznej przy Zarządzie Krajowym Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego¹⁰².

XVII Zjazd PTE, który odbył się 4-5 grudnia 1997 r. w Warszawie, wybrał nowe władze, uchwalił zmiany do Statutu PTE, przyjął uchwałę programową określającą główne kierunki działalności naszego Towarzystwa na kadencję 1998-2001. Można przyjąć, że ten okres należy do teraźniejszości i przyszłości – nie musi być zatem przedmiotem badań historycznych.

6. PRÓBA OCENY KIERUNKU ROZWOJU PTE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

Próba oceny kierunku rozwoju PTE jest równocześnie próbą zrozumienia historii „dla przyszłości”. Jest ona niewątpliwie łatwiejsza, gdy możliwa jest pozytywna i skoordynowana ocena głównego nurtu rozwoju i perspektyw PTE na podstawie projekcji kolejnych ujęć tych kierunków i stanu realizacji celów.

Wybór kryteriów realizacji celów PTE nie jest przy tym konieczny dla generalnej oceny historii PTE jako procesu społecznego. Nie można też społeczności PTE przypisać mechanicznie jednoznacznych miar ekonomicznych aktywności społecznej i następnie nadać im w podobny sposób wartości materialnej. Jest to jednak teoretycznie możliwe – pomysły i projekty PTE stanowią niewątpliwie wartość niematerialną i prawną, ale nikt jej jeszcze praktycznie nie policzył i nie zamieszczał w bilansach PTE¹⁰³.

Problemem otwartym, zależnym od sposobu ujęcia najnowszej historii PTE jest też odpowiedź na pytanie, jak zmieniają się relacje historii PTE i historii myśli ekonomicznej w Polsce na przełomie wieków. Sądzę, że dla próby identyfikacji i oceny kierunków rozwoju PTE ważne jest obok kryterium rozwojowego funkcjonalne kryterium systemowe, zgodnie z którym po II wojnie światowej można wyróżnić charakterystyczne okresy funkcjonowania rozwoju Towarzystwa. Przykładowo na podstawie opracowań i przekazów możliwe jest wyróżnienie następujących okresów:

- 1) powojennej odbudowy kraju - do 1948 roku,
- 2) budowy podstaw politycznych ustroju socjalistycznego - nazywanego obecnie okresem stalinizacji gospodarki po 1948 r.,
- 3) budowy scentralizowanej gospodarki socjalistycznej oraz poszukiwań polskiej drogi do socjalizmu,
- 4) programowania Polskiej Reformy Gospodarczej 1981 r. i nowych zasad działalności gospodarczej 1988 r.,
- 5) nowego podejścia zawodowego po transformacji ustrojowej w 1990 r.

Każdy podział jest niewątpliwie uproszczony – jest on przy tym niezmiernie trudny z analitycznego punktu widzenia, gdyż nawet w okresie silnej centralizacji zarządzania gospodarczego istniały też pola inne, przedsiębiorczości prywatnej – i to nie tylko tej legalnej, rejestrowanej.

¹⁰¹ Przykładowo – w latach 1993-1997 odbyły się cztery kolejne edycje Olimpiady, w której przedmiotem jest teoria i praktyka gospodarowania, mechanizm funkcjonowania i rozwoju gospodarki oraz analiza zjawisk i procesów gospodarczych. Wzięło w nich udział łącznie 44,3 tys. uczniów, czyli średniorocznie 11,1 tys. uczniów. Wzrost zainteresowania Olimpiadą ma charakter systematyczny i trwały, o czym świadczy fakt, że w X Olimpiadzie -1997 r. wzięło udział o 36,7% więcej uczniów i o 48,6% więcej szkół niż w VII OWE. Znaczący jest także wzrost ilości szkół - średniorocznie uczestniczyło w Olimpiadzie około 430 szkół, w tym w X OWE – 492 szkoły - są to szkoły nie tylko o profilu ekonomicznym, ale co jest szczególnie istotne w warunkach budowy gospodarki rynkowej – również ogólnokształcące i techniczne. W 1998 roku uczestniczyło prawie 13 tys. uczniów.

¹⁰² OWE od samego początku jest jednym z najważniejszych zamierzeń PTE w procesie społecznej edukacji ekonomicznej, popularyzującym ekonomię współczesną wśród młodzieży, integrującym środowisko ekonomistów w regionach oraz przyczyniającym się do wzrostu kultury ekonomicznej społeczeństwa. Najwięcej laureatów pochodzi z Zespołu Szkół Ekonomicznych w Zielonej Górze i z Zielonej Góry jako okręgu (obejmującego dawniej województwo zielonogórskie i gorzowskie, a obecnie lubuskie).

¹⁰³ Zastrzeżenie znaku firmowego nastąpiło dopiero w 1998 r. Sam znak jest co prawda wartością podmiotów szkolnych, nr w ramach przedsiębiorstwa PETEX, ale problem innowacyjności w PTE wymaga jeszcze wszechstronniejszego zbadania.

Możliwy jest także podział kongresowy – w ważnych dla Polski okresach organizowane były przez PTE kongresy ekonomistów - zorganizowano sześć kolejnych kongresów¹⁰⁴, a siódmy planuje w 2000 roku.

W innym ujęciu przyjęto, że historyczny rozwój **Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego** jest nieodłącznie związany z kolejnymi etapami rozwoju społeczno-politycznego i gospodarczego kraju. W tym ujęciu rozwój i przemiany Towarzystwa wyznaczane są przez główne wydarzenia społeczno-polityczne, a w powojennej historii PTE można wyodrębnić następujące okresy:

- 1) okres od Zjazdu Założycielskiego PTE w 1945 r. - do Ogólnopolskiego Zjazdu Ekonomistów i Kongresu Nauki Polskiej w 1951 r.;
- 2) okres od 1951 r. do II Zjazdu Ekonomistów Polskich w 1956 r.;
- 3) okres od 1956 r. do 1963 r., kiedy to centralne władze Towarzystwa przyjęły nowe koncepcje działalności sformułowane w „Programie działalności PTE” i apelu Prezesa PTE prof. Edwarda Lipińskiego „Do ekonomistów”;
- 4) okres od 1963 r. do 1970 r. charakteryzujący się przede wszystkim dążeniem do zorganizowania w PTE szerokich kręgów ekonomistów zatrudnionych w różnych jednostkach gospodarki narodowej;
- 5) okres lat siedemdziesiątych (1970-1980) – programowej i organizacyjnej dojrzałości Towarzystwa;
- 6) okres od 1981 r. – rosnącej roli PTE w procesie reformowania polskiej gospodarki - i po 1991 r.

Próby bilansu w okresie 1944-1979 były także przedmiotem wielu opracowań książkowych, których autorami byli członkowie PTE¹⁰⁵. Podkreślano w nich, że w tym okresie miejsce Polski na międzynarodowych listach porównawczych przesunęło się znacznie do przodu, zapewniając nam – zwłaszcza w dziedzinie uprzemysłowienia – wysoką pozycję w świecie¹⁰⁶. Wyróżniono przy tym etapy:

- ◆ pierwszy – nazywany okresem odbudowy, który objął lata 1944/45 do 1949 r.;
- ◆ drugi – to lata budowania podstaw gospodarki socjalistycznej, ze szczególnym uwzględnieniem uprzemysłowienia kraju;
- ◆ trzeci – obejmujący dekadę 1971-1980, określane jako etap nowej polityki społeczno-gospodarczej i wszechstronnego wzrostu gospodarki, z założeniem nadrzędności rozwoju społecznego¹⁰⁷.

W sumie - nawiązując do hipotezy sformułowanej we wprowadzeniu - można stwierdzić, że w PTE główny nurt społecznej edukacji ekonomicznej społeczeństwa **był, jest i będzie prawdopodobnie** najważniejszy. Postęp tej edukacji jest wypadkową rozwoju nauki i jej aplikacji praktycznych. Mogą zatem i powinny zmieniać się rozkłady priorytetów działalności bieżącej, tak jak zmieniać się będą potrzeby gospodarstw rodzinnych i narodowych w procesie rozwoju oraz wymagania w zakresie zarządzania publicznego¹⁰⁸. Sądzę, że wzmacnianie zawodowego charakteru PTE samoistnie nie spowoduje sprzeczności między nauką, polityką i gospodarką, a najważniejsze dla przyszłości PTE będą:

- ◆ badania, ekspertyzy naukowe i konferencje naukowe - w tym interdyscyplinarne;
- ◆ wydawnictwa i nagrody w głównych konkursach PTE – naukowych, akademickich, młodzieżowych;
- ◆ wspieranie najważniejszych dla Polski form innowacyjności i przedsiębiorczości;
- ◆ inwestowanie w rozwój kadr – dla rozwoju regionalnego i modernizacji strukturalnej gospodarki;
- ◆ aktywniejsze współuczestnictwo w modernizacji lokalnych, regionalnych i narodowych przestrzeni gospodarczych oraz stała troska o stan moralny oraz rozwój naukowy i kulturalny ekonomistów – w tym zwiększenie atrakcyjności PTE dla młodych ekonomistów i wolnych zawodów ekonomicznych.

Jeżeli PTE utrzyma obecną pozycję społeczną i zawodową, to można mieć nadzieję, że będzie ono także postrzegane jako ważna część funkcjonalna procesu budowy polskiej szkoły ekonomii i polskiego modelu gospodarki rynkowej – jako społecznej, zregionalizowanej gospodarki rynkowej.

¹⁰⁴ VI Kongres Ekonomistów stworzył w 1993 r. merytoryczne podstawy dynamizacji i rozwoju gospodarczego i przyszłych sukcesów gospodarki polskiej w świecie i Europie.

¹⁰⁵ Zob. K. Secomski (praca zbiorowa), „35 lat gospodarki Polski Ludowej”, PWE, Warszawa 1979. Pierwszy z tych okresów był także przedmiotem obrad konferencji historycznej PTE pt. „Proces CUP w 1948 r.”.

¹⁰⁶ Op. cit., s. 7.

¹⁰⁷ Op. cit., s. 9.

¹⁰⁸ Szczególnie wyzwaniem generuje globalizacja i informatyzacja. Wprowadza się zatem do gospodarki m.in. nowe kierunki myślenia o rozwoju, próbuje upowszechniać zarządzanie korporacyjne, metody kooperacji pozytywnej i interdyscyplinarne grupy badawcze.

